

Tartu Ülikool
Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond
Ajaloo ja arheoloogia instituut
Eesti ajaloo osakond

Liisa Nikkinen

**Tartu rahuläbirääkimiste kajastumine Eesti kaasaegses
ajakirjanduses (detsember 1919 – veebruar 1920)**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: dotsent Ago Pajur

Tallinn 2021

Sisukord

Sissejuhatus	3
Rahuläbirääkimiste ettevalmistamine ja algus	7
Vaherahuni jõudmine detsembris 1919	16
Läbirääkimiste jõudmine rahulepinguni	26
Kokkuvõte	33
Summary	36
Kasutatud allikad ja kirjandus	37

Sissejuhatus

Esimese maailmasõja lõpul hakkas Vene impeerium lagunema. Kommunistide võimupöörde järel panid nad Venemaal kehtima partei juhtkonna hirmuvalitsuse ning alustasid sõjategevust paljude rahvaste vastu endise impeeriumi aladel. 28. novembril 1918 tungisid Nõukogude Vene väed Eestisse ja algas Eesti Vabadussõda, mis oli üks paljudest sõdadest, mida peeti pärast Esimese maailmasõja lõppu Vene impeeriumi endistel aladel. Lisaks Eestile suutsid vabadussõdades iseseisvuse kätte võidelda Läti, Leedu, Poola ja Soome.

Eesti Vabadussõja võidukat lõppu tähistab Eesti ja Venemaa vahel 2. veebruaril 1920. aastal Tartus allkirjastatud rahuleping, mis lõpetas ligi poolteist aastat kestnud Vabadussõja ja määras kindlaks Eesti idapiiri paiknemise. Lepingu kohaselt tunnustas „Venemaa ilmtingimata Eesti riigi rippumatust ja iseseisvust, loobudes vabatahtlikult ning igaveseks ajaks kõigist suverään-õigustest, mis olid Venemaal Eesti rahva ja maa kohta maksvuselt olnud riigiõiguslise korra, kui ka rahvusvaheliste lepingute põhjal, mis nüüd siin tähendatud mõttes edaspidisteks aegadeks maksvuse kaotavad“.¹ Tartu rahuleping kuulub Eesti omariikluse alusdokumentide hulka ja on seetõttu pälvinud palju tähelepanu.²

Käeoleva bakalaureusetöö eesmärgiks on uurida Tartu rahukonverentsi tähtsamate üksikteemade kajastamist ja läbirääkimistest tervikpildi kujundamist kaasaegses ajakirjanduses ning otsida vastust küsimusele, milliseid ühiseid rõhuasetusi ja milliseid erisusi on võimalik vaadeldavates ajalehtedes tuvastada. Selleks võetakse vaatluse alla kaks suurimat päevalehte (Päevaleht, Postimees) ning kaks poliitilise spektri vastasservades paiknenud parteide häälekandjat (Kaja ja Sotsiaaldemokraat³). Kaja väljendas Eesti Maarahva Liidu vaateid, Sotsiaaldemokraat kajastas Eesti Sotsiaaldemokraatliku Tööliste Partei (ESDTP) seisukohti.⁴ Postimees oli Eesti Rahvaerakonna häälekandja ja Päevaleht polnud otseselt seotud ühegi erakonnaga. Rahuläbirääkimiste ajal paigutus Päevalehe toimetuse meelsus kuskile Rahvaerakonna ja Maarahva liidu vahele. Nimetatud ajalehed ilmusid kuus korda nädalas, kusjuures Kaja, Sotsiaaldemokraat ja Päevaleht Tallinnas, Postimees aga Tartus.

¹ Rahuleping Eesti ja Venemaa vahel, 02.02.1920. – Riigi Teataja 1920, 24/25, 94.

² Ago Pajur. Tartu rahuleping: kaasaegsete hinnangud. – Tartu Linnamuuseumi aastaraamat 2010. Tartu, lk 11.

³ Põhitekstis kasutatakse tänapäeva kirjakeelele vastavat nime, aga viidetes toonast nimekuju: Sotsiaaldemokraat.

⁴ Eesti ajalugu ärkamisajast kuni tänapäevani. Koostanud Silvia Õispuu. Tallinn: Koolibri 1992, lk 96.

Uurimistöö peamiseks allikaks on eelpool nimetatud neli ajalehte. Kuid sajandi eest Tartus aset leidnud läbirääkimised, mis lõpetasid Vabadussõja, on olnud läbi aegade Eesti riigi sünniloo uurimises kesksel kohal ning nendest on kirjutatud paljudes Vabadussõjale pühendatud teostes – nii uurimustes kui mälestustes. Tänu sellele osutus võimalikuks võrrelda ja täpsustada kaasaegses ajakirjanduses käsitletud sündmusi ja teemasid hilisemas ajalookirjanduses kajastatuga.

Okupatsioonieelsetest uurimustest on olulisim Peterburi ülikooli õigusteaduskonna lõpetanud poliitiku ja ajakirjaniku Eduard Laamani monograafia, mis annab põhjaliku ülevaate nii rahukonverentsi eelloost kui ka rahukõneluste käigust ning seda kõike tollaste rahvusvaheliste suhete taustal.⁵ Laamani 1936. aastal ilmunud suurteose omamoodi ettevalmistuseks olid sama autori poolt kümnekond aastat varem kaitseväe kultuur-selgitustöö kursustel peetud loengud, mis avaldati esmakordselt trükis 1925. aastal.⁶

1988. aastal avaldas otseselt Tartu rahulepingu sõlmimist käsitletud mahuka ja allikapõhise monograafia Moskvast kõrgema parteilise hariduse omandanud ja hiljem mitmes Eesti NSV kõrgkoolis NLKP ajaloo kateedrit juhitanud professor Edgar Mattisen.⁷ Mattisen tõi käibesse rohkesti uusi allikaid ja rikastas oluliselt rahukõnelustega seotud faktoloogiat, kuid tema teos kannatab kaasajal valitsenud kommunistliku ideoloogia paine all ning raamatu kasutamine vajab seetõttu ettevaatust.

Kõige värskem ülevaade Tartu rahuläbirääkimistest sisaldub Lauri Vahtre koostamisel ja toimetamisel valminud kaheköitelises koguteoses.⁸ Selles võetakse kokku Tartu rahu uurimise senised tulemused ning ületatakse mitmed varasemad vajakajäämised. Ühtlasi võimaldab kollektiivne monograafia ületada Edgar Mattiseni käsitletule poliitilist kallutatust. Kuivõrd tegemist on kõigiti tänapäevase üllitise, olen selle eellast, 1930. aastate lõpus ilmunud samuti kaheköitelise Vabadussõja ajalugu kasutanud vaid minimaalselt, ehkki selleski sisaldas küllalt põhjalik ülevaade Tartu rahukõnelustest.⁹ Samuti ei leia kasutamist Eesti ajaloo üldkäsitlused, kus Tartu rahu temaatika on küll esindatud, ent jäänud paratamatult suhteliselt

⁵ Eduard Laaman. Eesti iseseisvuse sünn. Tartu: Loodus 1936 (2. tr: Stockholm: Vaba Eesti 1964; 3. tr: Tallinn: Faatum 1990–1997).

⁶ Eduard Laaman. Eesti Vabadussõja poliitiline ajalugu. Tallinn: Kindralstaabi VI osakond 1925 (2. tr: Tallinn: Kaitseväe Ühendatud Õppeasutised 1929; 3. tr: Tallinn: Monokkel 1991; 4. tr: Tallinn: Monokkel 2007).

⁷ Edgar Mattisen. Tartu rahu. Tallinn: Eesti Raamat 1988 (2. tr: Tallinn: Eesti Raamat 1989).

⁸ Eesti Vabadussõja ajalugu II: Kaitseõda piiride taga ja lõpuvõitlused. Koostanud ja toimetanud Lauri Vahtre. Tallinn: Varrak 2020.

⁹ Eesti Vabadussõda 1918–1920. II. Tallinn: Vabadussõja Ajaloo Komitee 1939 (2. tr: Geislingen: Kultuur 1951; 3. tr: Tallinn: Mats 1997).

pinnapealseks.¹⁰ Töös pole kasutatud ka Tartu rahulepingu sajandale aastapäevale pühendatud esseedekogu.¹¹

Mitmed Tartu rahukonverentsil osalenud on avaldanud sellele pühendatud mälestusi. Neist kõige põhjalikumad pärinevad Eesti rahudelegatsiooni liikme, diplomaadi, poliitiku ja Tartu ülikooli rahvusvahelise õiguse professori Ants Piibu sulest.¹² Tema meenutused on oluliseks allikaks nii läbirääkimistele eelnenud ettevalmistustööde kui ka rahukõneluste käigu kohta. Rahukonverentsil osalenutest oli just Piibul parim tervikpilt Tartus toimunud. Võrreldes Ants Piibu mälestustega pakuvad näiteks kindral Jaan Sootsi emotsionaalses toonis kirja pandud meenutused märksa vähem siinse teema jaoks olulist teavet.¹³

Küll on aga käeolevas töös leidnud kasutamist Tartu rahukonverentsil osalenud Eesti delegatsiooni sekretäri William Tominga mälestused, milles valgustatakse kõneluste ettevalmistamist ja läbiviimist oluliselt erinevast vaatenurgast.¹⁴ Kuivõrd Tomingas pani oma meenutused kirja ligi poolsajandit hiljem, tuleb nendes esitatud faktidesse suhtuda muidugi erilise ettevaatusega.

Töös on kasutatud veel mõningaid antud teema seisukohalt vähemolulisi teoseid.¹⁵ Ajaloolaste poolt tunnustatud Piibu, Laamani ja Vahtre tekstid on uurimustöö teadusliku usaldusväärseuse mõõduks, millega hinnati kriitiliselt ka ajalehtedest pärinevaid andmeid. Üllatavalt palju ajalehtedes kirjutatust osutus kontrollimisel ebapiisavaks või ebausaldusväärseks.

Uurimustöö ajalised raamid määrab Tartus toimunud rahuläbirääkimiste aeg: 5. detsember 1919 - 1. veebruar 1920. Siiski on kasutatud ka mõni päev enne ja mõni päev pärast rahuläbirääkimisi ilmunud ajalehti ajavahemikust 1. detsember 1919 – 7. veebruar 1920.

¹⁰ Näiteks: Õie Elango, Ants Ruusmann, Karl Siilivask. Eesti maast ja rahvast: Maailmasõjast maailmasõjani. Tallinn: Olion 1998; Eesti ajalugu VI: Vabadussõjast taasiseseisvumiseni. Peatoimetaja Sulev Vahre. Tartu: Kirjastus Ilmamaa 2005; Seppo Zetterberg. Eesti ajalugu. Tallinn: Tänapäev 2009; Enn Tarvel. Eesti rahva lugu. Tallinn: Varrak 2018.

¹¹ Sajand Tartu rahulepingut 1920–2020. Koostajad Aldo Kals ja Henn Põlluaas. Tallinn: Aldo Kals 2020.

¹² Ants Piip. Tartu rahu. – Mälestused iseseisvuse võitluspäevilt. II köide: Vabadussõda 1918–1920. Tallinn: K.-Ü. „Rahvaülikooli“ Kirjastus 1930, lk 351-420 (2. tr: Ants Piip. Tartu rahu. – Eesti eest 2. osa. Tallinn: Tammerraamat 2014, lk 277-357).

¹³ Jaan Soots. Mälestused rahutegemisest ja Tartu Eesti–Vene konverentsilt. Tallinn: Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisus 1921.

¹⁴ William Tomingas. Mälestused. New York: Kultuur 1970 (2. tr: Mälestused. Vaikiv ajastu Eestis. Tallinn: Olion 1992; 3. tr: Mälestused. Tallinn: Eesti Päevaleht 2010).

¹⁵ Heino Arumäe. Jaan Poska. – Ausalt ja avameelselt: Eesti suurmeestest. Koostanud Hannes Walter. Tallinn: Perioodika 1990; Jaan Tõnisson Eesti välispoliitikas 1917–1920: Dokumente ja materjale. Koostanud Heino Arumäe ja Tiit Arumäe. Tallinn: Jaan Tõnissoni instituudi kirjastus 1993; Märt Raud. Kaks suurt: Jaan Tõnisson, Konstantin Päts ja nende aeg. Tallinn: Olion 1991.

Bakalaureusetöö jaguneb kolmeks peatükiks, millest esimene keskendub läbirääkimiste esimatele päevadele, teine – piirivaidlustele ja vaherahu sõlmimisele detsembris 1919 ning kolmas – majanduslikele teemadele ja rahulepinguni jõudmisele jaanuaris 1920. Esimeses peatükis vaadeldakse, kuidas kajastus läbirääkimiste algusjärgus vaherahu ja rahulepingu sõlmimise võimaluste vahel valimise poliitiline keerukus. Teises peatükis kirjeldatakse, kuidas piiri asukoha lahendamine detsembrikuistel läbirääkimistel võimaldas allkirjastada vaherahu. Kolmandas peatükis on rõhk majandusküsimuste lahendamisel, mis võimaldas sõlmida rahulepingu. Käesolev töö ei kajasta läbirääkimisi mõjutanud rahvusvahelisi sündmusi, septembris 1919 Pihkvas toimunud rahukõnelusi ega vaadeldavates ajalehtedes ilmunud refereeringuid välisajakirjanduse arvamustest rahu sõlmimise kohta.

Siinkohal vajavad selgitamist ka mõned töös kasutatud terminid. Heino Susi (Erik Virbsoo) ja Silvia Õispuu eeskujul olen eelistanud nimetusele „enamlane“ nimetust „kommunist“.¹⁶ Aga ajalehe osunduse puhul ei pruugi see eelistus kehtida.

Kaasaegses ajakirjanduses kasutati paralleelselt nimetusi „Balti riigid“, „rannariigid“, „rajariigid“ ja „piiririigid“. Seejuures peeti Balti riikide all silmas mitte ainult Eestit, Lätit ja Leedut, vaid sageli ka Soomet ja Poolat. „Rajariikide“ ja „piiririikide“ mõiste oli veelgi laiem, hõlmates lisaks Balti riikidele ka teisi endise Vene impeeriumi rahvuslikel äärealadel asunud ja end iseseisvaks kuulutanud maid, nagu Ukraina ja Valgevene. Ants Piibu ja Eduard Laamani eeskujul kasutatakse käesolevas kirjatöös nimetusi Balti riigid ja piiririigid.

Sammuti valitses kaasaegses ajakirjanduses terminoloogiline segadus seoses tulevase rahulepinguga. Ajalehtedes kirjutati „relvarahust“, „eelrahust“, „preliminaarrahust“, „jäävast rahust“ jne. Käesolevas töös kasutatakse Edgar Mattiseni ja Lauri Vahtre eeskujul nimetusi „vaherahu“ ja „rahuleping“, millega eristatakse vastavalt 31. detsembril 1919 ja 2. veebruaril 1920 allkirjastatud kokkuleppeid.

Kuna sada aastat tagasi kasutatud kirjakeel erines mõneti tänapäevasest, siis on ajalehtede refereerimisel kasutatud tänapäevast kirjakeelt. Ühtlustatud on nimede (Klōschko → Klōško) ja v-tähe kirjutust (w → v).

¹⁶ Erik Virbsoo [Heino Susi]. Lugusid möödunud aegadest. – Loomingu Raamatukogu 1989, nr 3-6, lk 42j. [j = järgnevaga]

Rahuläbirääkimiste ettevalmistamine ja algus

Veebruari alguseks 1919 vabastas Eesti rahvavägi riigi territooriumi Punaarmee ja asus rahvuslike piiride kaitsele. Sama aasta kevadel toimunud Asutava Kogu valimiste eelses poliitilises võitluses kerkis jõuliselt esile Vabadussõja lõpetamise ja rahu sõlmimise küsimus.

Rahu sõlmimise ettevalmistus osutus aga keerukaks, sest tuli arvestada nii Antandi riikide kui ka naabermaade seisukohti.¹⁷ Eesti valitsus lootis rahuläbirääkimisi Nõukogude Venemaaga pidada koos teiste piiririikidega (Leedu, Läti, Poola ja Soome), kuid need vaatamata lubadustele, ei ühinenud läbirääkimistega.

Antandi poolel eraviisil tunnustasid Eesti soovi alustada rahukõnelusi kommunistidega küll Ühendkuningriigi peaminister Lloyd George ja Ameerika Ühendriikide president Woodrow Wilson, kuid ametlikku liitlaste toetust Eestil polnud ning näiteks prantslased vastustasid läbirääkimisi, soovides, et piiririigid koos Vene valgetega edasi sõdiks. Lisaks liitlastele ja naabritele pidi Eesti valitsus arvestama ka Vene valgete ja Vene kommunistide vastandlike huvidega, mis tulenesid ennekõike küsimusest, kas eelistada Venemaa tükeldamist või terviklikkuse säilitamist. Vene valgete rühmitused ei tunnustanud piiririike, nad olid enim valmis tunnustama kommuniste. Vene valgete omavaheline võitlus ja piiririikide mittetunnustamine raskendas Eesti valitsuse koostööd Vene valgekaartlastega.¹⁸ Vene Loodepiirkonna valitsus tunnustas küll Antandi survele Eesti Vabariigi iseseisvust, kuid Loodearmee juhtkond suhtus Eestisse pigem vaenulikult.¹⁹

Kui kommunistid kaotanuks kodusõjas valgetele ja Eesti valitsus sõlminuks rahu kommunistidega, siis tekkinuks Eestil probleeme Vene valgete ja liitlastega. Kui kommunistid võitnuks ja Eesti saavutanuks rahu liitlastega tüllimineku hinnaga, siis võinuks kommunistid okupeerida Eesti ja liitlased poleks sekkunud. Seega oli vaja rahu, mis jääb püsima liitlaste toel.²⁰ Eestil ei olnud teada, kuidas liitlased suhtuvad rahulepingusse ja ebaselge oli ka kommunistide edasine tegutsemine. Kuna kommunistidel oli keeruline korruga sõdida nii valgete kui ka piiririikidega, siis muutus neile üha vajalikumaks piiririikidega rahu sõlmida –

¹⁷ Virbsoo. Lugusid möödunud aegadest, lk 78.

¹⁸ Laaman. Eesti Vabadussõja poliitiline ajalugu, lk 119-125, 138j, 151j.

¹⁹ Laaman. Eesti iseseisvuse sünn, 8, lk 807.

²⁰ Eesti Vabadussõja ajalugu II, lk 240.

seada nii sõjalistel (Vene valgete võitmiseks), poliitilistel (blokaadi murdmiseks) kui majanduslikel (kaubapuudus) põhjustel.²¹

Võimalusi rahukõnelusteks hakati Eestis otsima aprillis 1919, kuid tookord polnud sõja lõpetamiseks eeldusi. Alles hilissuvel ja sügisel tõusis rahu probleem Eesti riikliku poliitika tasandile.²² Augustis 1919 arutati Eesti valitsuses rahu tegemist ning jõuti järeldusele, et nii kommunistide kui valgete võidu korral oleks riik ohustatud, mistap Eestil on vaja võimalikult kiiresti rahu sõlmida, kasvõi jõu kogumiseks tulevaseks sõjaks. Sooviti kaasata ka teisi piiririike, sest nii oleks lääneriikidel ja valgetel raskem süüdistada ainult Eestit kommunistide vastase blokaadi murdmises. Õnneks olid ka liitlaste seas erinevaid hoiakuid rahu küsimuses Nõukogude Venemaaga.²³ Suve lõpul soovitas ka Asutava Kogu väliskomisjoni esimees ja endine välisminister Jaan Poska alustada esimesel võimalusel rahuläbirääkimisi Venega.²⁴

Sügiseks 1919 olid Eesti valitsus ja Vene kommunistid valmis rahuläbirääkimisi alustama. Esimese ametliku ettepaneku Eesti ja Venemaa vaheliste rahuläbirääkimiste alustamiseks tegi Venemaa välisasjade rahvakomissar Georgi Tšitšerin 31. augustil 1919 ja Eesti välisminister Jaan Poska vastas sellele nõustumisega 4. septembril.²⁵ 14.–15. septembril kogunes Tallinnas Eesti, Läti, Leedu ja Soome peaministrite ning välisministrite esimene konverents, millel otsustati Venemaaga rahuläbirääkimisi pidada ühiselt. Sellele järgnes 17.–18. septembril Eesti ja Vene esindajate esimene kohtumine Pihkvas.²⁶ Eestlased soovisid Pihkvas rahukõnelused edasi lükata, et saada Läti, Leedu ja Soome valitsustelt ühiste läbirääkimiste alustamise nõusolek.²⁷

Rahukõnelusteks valmistudes tuli arvestada ka Eesti erakondade seisukohtadega. Valitsusk koalitsiooni kuulunud sotsiaaldemokraadid ja tööerakondlased pooldasid rahu sõlmimist niipea kui võimalik, kuigi mitte iga hinna eest. Sotsiaaldemokraatide juhtide hulka kuulus muuhulgas Asutava kogu esimees August Rei ja Tööerakonna juhtide hulka peaminister Otto Strandman. Koalitsioonivalitsuse kolmanda osapoole – Rahvaerakonna – liider Jaan Tõnisson pooldas küll samuti rahu sõlmimist, aga manitses ettevaatusele. Teine autoriteetne rahvaerakondlane, välisminister Jaan Poska, kellest sai peagi Eesti delegatsiooni juht rahuläbirääkimistel, soovitas Eestil otsustada sõja ja rahu küsimust iseseisvalt, hoolimata

²¹ Laaman. Eesti Vabadussõja poliitiline ajalugu, lk 114j, 137.

²² Arumäe. Jaan Poska. – Ausalt ja avameelselt: Eesti suurmeestest, lk 32.

²³ Eesti Vabadussõja ajalugu II, lk 238j, 243-247.

²⁴ Piip. Tartu rahu. – Eesti eest 2. osa, lk 282.

²⁵ Laaman. Eesti iseseisvuse süünd, 7, lk 716, 727.

²⁶ Arumäe. Jaan Poska. – Ausalt ja avameelselt: Eesti suurmeestest, lk 32.

²⁷ Laaman. Eesti iseseisvuse süünd, 7, lk 734.

liitlaste seisukohtadest²⁸. Kõige kriitilisemalt suhtusid läbirääkimistesse Maarahva liidu esindajad Jüri Uluots ja Konstantin Päts,²⁹ kes kartsid, et läbirääkimised eraldaksid Eesti liitlastest ja teistest Balti riikidest. Seetõttu olid nad separaatkõneluste vastu ning soovisid saavutada eelnevalt liitlaste heakskiidu läbirääkimistele ja pidada kõnelusi üheskoos teiste Balti riikidega. Seeläbi loodeti kaubelda välja paremad lepingutingimused ning kindlustada ühtlasi nende tingimuste täitmine. Selline olukord valitses oktoobris 1919.

Novembris püüdis valitsus leida rahu küsimuses üksmeelt erakondade vahel. Selle nimel astus peaminister Otto Strandman tagasi, et anda võimalus moodustada uus koalitsioon parempoolsete osalusel. Pärast seda kui Jaan Poska loobus uue kabineti kokku seadmisest, tõusis peaministriks Jaan Tõnisson, kes soovis küll rahu, ent üksnes tingimusel, et ei satutaks liitlastega vastuollu.³⁰

Kuna samal ajal Tartus peetud Balti riikide III konverentsil selgus, et Balti riikide ühiseid kõnelusi Nõukogude Venemaaga lähiajal ei toimu, siis otsustas Tõnissoni valitsus 19. novembril 1919 alustada rahuläbirääkimisi ning vajadusel teha seda üksi, ilma teiste Balti riikideta. 21. novembril esines peaminister Tõnisson Asutavas Kogus uue valitsuse deklaratsiooniga. Selles rõhutati, et valitsus tahab „rahu kättesaamist silmas pidada ja mitte ühte juhtumist kasutamata jätta, mis meid rahu kättesaamisele lähemale viiks /kusjuures/ valitsuse teguviis tarvilikus kokkukõlas saab olema liitriikide ja teiste riikide ja rahvaste omaga, kes meid senini meie iseseisvuse saavutamise ja enesekaitse töös toetanud on ja toetada tahavad“.³¹ Asutavas Kogus pälvisid peaministri rahupüüdlused kindla toetuse.³²

Läbirääkimiste eelsel nädalal arutleti ajalehtedes kolmel põhiteemal: millised riigid võiksid rahukonverentsil osaleda, kes (isikute tasandil) saavad kõnelusi pidama ning kui kaua võiksid läbirääkimised kesta. Ajalehe Sotsiaaldemokraat sõnul soovis Eesti valitsus rahu sõlmimist kõikide Balti riikide ja Nõukogude Venemaa vahel ning sellest tulenevalt loodeti teiste piiririikide osalemist.³³ Päevaleht kinnitas, et ametlikult saavad konverentsil osalema Eesti, Läti, Leedu ja Venemaa valitsuste esindajad ning ootas ka Soome, Ukraina, Poola ja

²⁸ Raud. Kaks suurt, lk 152.

²⁹ Virbsoo. Lugusid möödunud aegadest, lk 78.

³⁰ Piip. Tartu rahu. – Eesti eest 2. osa, lk 311.

³¹ Vabariigi valitsuse deklaratsioon, 21.11.1919. – Eesti Vabariigi sise poliitika 1918–1920: Dokumentide kogumik. Koostanud Jüri Ant jt. Tallinn: Rahvusarhiiv 1999, lk 216.

³² Tomingas. Mälestused. Vaikiv ajastu Eestis, lk 156; Piip. Tartu rahu. – Eesti eest 2. osa, lk 318.

³³ Rahuläbirääkimised Venemaaga võimaluse piiril. – Sotsiaaldemokraat 02.12.1919, lk 3.

Valgevene esindajate saabumist.³⁴ Kuigi 2. detsembri Sotsiaaldemokraat teatas, et isegi lähimad naaberriigid – Soome ja Läti – jäävad konverentsi tööst eemale³⁵, uskus Postimees veel 5. detsembrilgi kõigi Balti riikide osalemist.³⁶ Vabariigi valitsuse ametlikus teates, mille tõid ära kõik ajalehed, nimetati üksnes kahte läbirääkimiste osapoolt – Eesti Vabariik ja Nõukogude Venemaa –, ehkki mainiti, et ka teised piiririigid on valmis Venemaaga läbirääkimisi alustama.³⁷ Ajalehtedest kadus lootus kaasata läbirääkimistesse lätlased ja leedulased pärast rahukonverentsi esimest istungit 5. detsembril, mil sai lõplikult selgeks, et läbirääkimised saavad olema kahepoolsed.

Niisiis tuli Eestil asuda üksi läbi rääkima liitlaste poolt mitte tunnustatud kommunistide valitsusega. Ajalehe Sotsiaaldemokraat arvates oli Nõukogude valitsus rahukõnelustest väga huvitatud. Seda arvamust põhjendati meenutusega septembrikuiselt kokkusaamiselt Pihkvas, kus kommunistid seadsid päevakorra esimese punktina üles vaherahu saavutamise ning nõustusid koguni kõigi Balti riikidega üheskoos läbirääkimisi pidama. Toona küll läbirääkimised katkesid, kuna eestlased lootsid Balti riikide koostööle rahukonverentsil, kuid Sotsiaaldemokraat eeldas siiski, et ka algavatel kõnelustel kujuneb esmaküsimuseks vaherahu, sest tavaliselt katkestatakse läbirääkimiste ajaks sõjategevus.³⁸

Läbirääkimiste alguses huvitas ajakirjandust eriti küsimus, kas eesmärgiks on sõlmida ajutine relvarahu või alaline rahuleping. Valitsuse ametlikus teadaandes öeldi: „Rahu all, [---] tuleb mõista kõigepealt sõjategevuse lõpetamist ja mõlema poole vahel mingisuguse vahekorra loomist, kus sõjariistade abi enam tarvis ei ole“³⁹. Seega soovis Eesti valitsus üksnes ajutist vaherahu ja sõjategevuse katkestamist, mitte alalist rahulepingut.

Valitsuse teadaannet kritiseeris Kaja juhtkiri, milles väideti, et ametlikust teatest ei saavat läbirääkimiste kohta midagi täpsemat teada. Ajaleht küsis, millised ikkagi on Eesti valitsuse kavatsused rahu sõlmimise osas, ja sõnastas läbirääkimiste põhiprobleemi: valitsus peab selgelt ütlema, kas soovitakse vaherahu või rahulepingut. Samuti soovis Kaja juhtkirja autor

³⁴ Rannariikide ja Vene Nõukogude riigi vaheline kongress rahu asjus tuleb selle nädala keskpaigas Tartus kokku. – Päevaleht 1.12.1919, lk 1.

³⁵ Rahuläbirääkimised Venemaaga võimaluse piiril. – Sotsiaaldemokraat. 2.12.1919, lk 3.

³⁶ Rasked sündmused rahutegemise juures. – Postimees 5.12.1919, lk 1.

³⁷ Rahuläbirääkimised. Vabariigi valitsuse teadaanne. – Sotsiaaldemokraat 3.12.1919, lk 3.

³⁸ Rahu kavatsuste ümber. – Sotsiaaldemokraat 3.12.1919, lk 3.

³⁹ Vabariigi valitsuse teadaanne. – Postimees 3.12.1919, lk 1; Vabariigi valitsuse teadaanne rahu asjus. – Päevaleht 3.12.1919, lk 1.

teada, milliseks kujunevad seoses läbirääkimiste alustamisega Eesti suhted liitlaste (Inglismaa, Prantsusmaa) ja naabritega (Soome, Läti).⁴⁰

Tartusse läkitatud Eesti saatkonda juhtis Asutava Kogu välisasjade ja põhiseaduse komisjoni esimees Jaan Poska⁴¹ (Rahvaerakond). Lisaks temale kuulusid delegatsiooni Asutava Kogu liikmed Ants (Hans) Piip (Tööerakond), Julius Seljamaa (Tööerakond) ja Mait Püümann (ESDTP) ning sõjavägede ülemjuhataja staabiülem kindralmajor Jaan Soots. Asjatundjatena lähetati rahukonverentsile 2. diviisi staabiülem polkovnik Victor Mutt, Karl Ipsberg ja Ernst Tellmann (Teedeministeerium), Nikolai Maim (Välisministeerium), Aleksander Oinas (Kaubandus-tööstusministeerium), Rudolf Paabo (Rahaministeerium), Karl Ast (Siseministeerium), ning tehnilise tööjõuna asjade valitseja (kantselei juhataja) Rein Eliaser ja sekretär William Tomingas. Valitsus nimetas delegatsiooni juhiks Poska ja tema valis delegatsiooni liikmed, leppides kindral Sootsi osas kokku ülemjuhataja Laidoneriga. Rahusaatkonnal oli alguses 14 liiget, hiljem see arv suurenes asjatundjate ja abitöötajate lisandumisel.⁴²

Vene delegatsiooni juhtis Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee liige, teede rahvakomissar Leonid Krassin, keda assisteerisid endine Nõukogude Venemaa saadik Saksamaal Adolf Joffe⁴³ (pärast Krassini lahkumist 15. detsembril tõusis Joffe saatkonna juhiks) ning sõjaväe asjatundjatena „endised kindralmajorid“ Fjodor Kostjajev ja Viktor Mihhailov (26. detsembril lisandus merenduse tundjana Konstantin Benckendorff). Samuti delegatsiooni liikmeteks määratud Maksim Litvinov ja Karl Radek ei jõudnud Tartusse (Litvinov pidas Kopenhaagenis läbirääkimisi brittidega ja Radek suundus pärast Saksamaa vanglast vabanemist Venemaale) ning Radeki asemel määrati 21. detsembril saatkonda riigikontrolli rahvakomissariaadi liige Issidor Gukovski.⁴⁴ Vene saatkonna sekretär oli Nikolai Klõško ja suurearvulist kantseleid

⁴⁰ Rahu? – Kaja 4.12.1919, lk 1.

⁴¹ Jaan Poska (1866-1920) lõpetas 1890 Tartu Ülikooli õigusteaduskonna ja töötas Tallinnas advokaadina. 1904 valiti Tallinna linnavolinikuks ja oli 1913-1917 linnapea. Nimetati 24.02.1918 Eesti välisministriks, 12.11.1918 peaministri kohusetäitjaks ja kohtuministriks ning 27.11.1918 uuesti välisministriks. Juhtis Eesti delegatsiooni Pariisi rahukonverentsil (1919) ja Tartu rahuläbirääkimistel. Asutava Kogu liige.

⁴² Eesti Vabadussõja ajalugu II, lk 372; Mattisen, Tartu rahu, lk 306j; Piip. Tartu rahu. – Eesti eest 2. osa, lk 320; Tomingas. Mälestused. Vaikiv ajastu Eestis, lk 156j; Rahusaatkonnad. – Postimees 4.12.1919, lk 1; Rahu kavatsuste ümber. – Sotsialdemokraat 3.12.1919, lk 3.

⁴³ Adolf Joffe (1883-1927) pärines jõukast juudi kaupmehe perekonnast, liitus varakult sotsialdemokraatidega, sattus politsei jälgitamise alla ja varjas end aastaid Euroopas. 1910-12 tegutses koos Lev Trotskiga Viinis ajalehe Pravda toimetuses, 1912-17 oli asumisel Siberis, 1917 liitus enamlastega. Osales Brest-Litovski rahukõnelustel ning juhtis Venemaa delegatsioone rahuläbirääkimistel Eesti, Leedu, Läti ja Poolaga. Töötas saadikuna Hiinas (1922-24) ja Austrias (1925-27) ning oli trotskistliku opositsiooni üks juhte. Sooritas enesetapu.

⁴⁴ Mattisen. Tartu rahu, lk 307j.

juhtis Veera Solts.⁴⁵ Kõik 26 delegatsiooni liiget⁴⁶ ületasid 3. detsembri pärastlõunal rindejoone (nende vastuvõtjaks oli välisministeeriumi esindaja William Tomingas) ja jõudsid 4. detsembri öösel Tartusse, kus võeti sõjaväe kaitse alla.⁴⁷

Rahukonverentsi esimene istung peeti 5. detsembril 1919. Üle poole nõupidamisruumist täitis Vene delegatsioon.⁴⁸ Alustuseks esinesid J. Poska ja L. Krassin avakõnedega⁴⁹, mille kokkuvõte toodi ära 9. detsembri Kaja avalehel⁵⁰.

Seejärel otsustati, Sotsiaaldemokraadi nimetuks jäänud kirjasaatja kinnitusel, vastastikune volituste kontrollimine edasi lükata, kuna venelaste volitused olid juhuse tahtel Pihkvasse maha jäänud, lepiti kokku, et edaspidi juhatavad istungeid Poska ja Krassin vaheldumisi, ning pandi paika järgmise istungi päevakord, millesse lülitati kaks punkti: a) Eesti ja Venemaa iseseisvuse tunnustamine; b) relvarahu tingimuste väljatöötamine. Sellele lühiülevaatele lisas kirjasaatja omalt poolt juurde Moskva rahutingimuste loetelu, kinnitades: „Need teated olen osalt venelastelt saanud“. Loetelu sisaldas viit punkti: „1) Nõukogude riigi ja selle valitsuse tunnustamine. 2) Vägede viimine piiri taha. 3) Poliitiliste süüdlaste amnestia. 4) Kaubanduslise ja diplomaatlise läbikäimise algamine. 5) Sarnaste võõraste vägede ärakaotamine, kellede maalolek rahule hädaohtlik on.“⁵¹ Edgar Mattiseni hilisem uurimistöo on näidanud, et ehkki Moskva nõudmiste loetelu oli mõnevõrra pikem, vastasid Sotsiaaldemokraadi andmed üldjoontes tõe.⁵²

Ka Postimehe toimetaja Anton Jürgenstein arutles pärast konverentsi avaistungit vastastikuste nõudmiste üle. Tema teada olid Vene poolel kaks olulist nõuet: 1) Eestis ei tohi tulevikus olla kohta relvajõududele, mis kujutavad enesest ohtu Nõukogude Venemaale (mõistagi peeti silmas kindral Judenitši Loodearmee) ning 2) tuleb tagada Läänemere vabadus. Jürgenstein leidis, et Vene valgete vägede likvideerimine on ka Eesti huvides ja selle vastu ei saa meil midagi olla. Läänemere vabaduse osas arvas ta aga, et see ei ripu mitte Eesti-sarnastest väikeriikidest ära, vaid venelastel tuleks selles küsimuses kokkulepet otsida merede valitseja

⁴⁵ Piip. Tartu rahu. – Eesti eest 2. osa, lk 320; Tomingas. Mälestused. Vaikiv ajastu Eestis, lk 165.

⁴⁶ Lisaks loetletutele kuulusid delegatsiooni koosseisu Niina Bulanova, Ilja Dudakov, Pavel Fjodorov, Aleksandra Koškadanova, Anna Korolkova, Andrei Kustšvõi, Mihhail Levidov, Jelizaveta Levitskaja, Pavel Senkevitsš, Vassili Linatšev, Vladimir Losnakov, Ivan Marinuskin, Sergei Nefedjev, Aleksandra Ogloblina, Ilja Rodionov, Rafael Raiikas, Oskar Saarik, Bronislava Šoih, Jaan Tima ja August Umblia (Enamlaste rahusaatkond läbi väerinna Eestisse jõudnud. – Kaja 5.12.1919, lk 1).

⁴⁷ Rahusaatkonnad. – Postimees 4.12.1919, lk 1.

⁴⁸ Rahukonverents: Esimene koosolek. – Postimees 6.12.1919, lk 1.

⁴⁹ Rahuläbirääkimised Tartus. – Päevaleht 5.12.1919, lk 1.

⁵⁰ Rahuläbirääkimised Tartus. – Kaja 9.12.1919, lk 1.

⁵¹ Rahuläbirääkimised. – Sotsiaaldemokraat 6.12.1919, lk 3.

⁵² Mattisen. Tartu rahu, lk 325.

Suurbritanniaga. Omalt poolt soovitas Jürgenstein Eestil nõuda garantiisid, mis tagaksid, et Moskva valitsus talle sobival hetkel rahulepingut tühiseks ei kuulutaks, sõlmida kokkulepe sõjakahjude hüvitamise osas ning saavutada Vene Balti laevastiku desarmeerimine.⁵³

Esimeste istungite peamised teemad olid Eesti iseseisvuse tunnustamine, sõjaliste tagatiste loomine ja Eesti–Vene piiride kindlaksmääramine. Eestile olid esmatähtsad iseseisvus ja piirid, venelaste jaoks aga sõjalised tagatised.⁵⁴ Enne sisulisi arutlusi vaieldi veel käimasoleva sõja olemuse üle. Krassini arvates toimus Eestis kodusõda, Poska hinnangul oli aga tegemist kahe riigi – Eesti ja Venemaa – vahelise sõjaga. Joffe kaldus Poska seisukohaga nõustuma, distantseerudes Krassini ilmselgelt propagandistlikest väidetest.⁵⁵

Eesti jaoks kerkis juba läbirääkimiste algetapil esile mitu keerulist probleemi. Esiteks oli Eesti küll huvitatud tunnustuse saamisest oma iseseisvusele, kuid püüdis vältida Nõukogude Venemaa tunnustamist, kuivõrd Antandi riigid ei pidanud Lenini valitsust Venemaa seaduslikuks valitsuseks. Teiseks oli Eesti lootnud, et ettepaneku vaherahu sõlmimiseks teeb Vene delegatsioon, ent Krassin hoidus sellest. Kolmandaks polnud jätkuvalt selge, kas taotleda ajutist relvarahu või alalist rahulepingut, ehkki valitsus oli otsustanud, et delegatsioonil tuleb pidada läbirääkimisi üksnes vaherahu üle, kuna rahulepingu võimalikkus saab olenema Venemaa ja Antandi riikide suhete arengust. Ning neljandaks tegid muret venelaste nõutud julgeolekutagatised, mis võinuks kahjustada Eesti iseseisvust ja rikkuda suhteid liitlastega. Kõik säärased ettepanekud tuli Eesti esindajatel tagasi tõrjuda.⁵⁶

Ootamatult kiiresti jõuti üksmeelele tunnustamise küsimuses ning juba 6. detsembri lõunasel istungil avaldasid venelased valmisolekut tunnustada Eesti iseseisvust ühepoolset. Vastutasuks soovisid nad siiski lubadust, et Eesti keelaks ära kõigi võõrvägede viibimise oma territooriumil.⁵⁷ Eestlased ei saanud aga säärast lubadust anda, sest, ühelt poolt, taotles Antant Loodearmee ümberkorraldamist ja, teisalt, polnud Punaarmee rünnakute tõttu võimalik Loodearmeed (või selle jäänuseid) Narva rindelt ära viia.⁵⁸

⁵³ A.J. Rasked küsimused rahutegemise juures. – Postimees 5.12.1919, lk 1.

⁵⁴ Eesti Vabadussõja ajalugu II, lk 379.

⁵⁵ Tomingas. Mälestused. Vaikiv ajastu Eestis, lk 166, 167.

⁵⁶ Vabariigi valitsuse otsus. – Jaan Tõnisson Eesti välispoliitikas 1917–1920, lk 228-229; Eesti Vabadussõja ajalugu II, lk 379; Mattisen. Tartu rahu, lk 326j.

⁵⁷ Mattisen. Tartu rahu, lk 330.

⁵⁸ Eesti Vabadussõja ajalugu II, lk 379.

Vaherahu küsimus kujunes seevastu tõsiseks komistuskiviks. Mäletatavasti olid venelased Pihkva kõnelustel teinud ise ettepaneku sõlmida relvarahu ning sama mõtet väljendas ka Maksim Litvinov novembrikuus Tartus viibides. Nüüdseks oli aga kommunistide seisukoht muutunud ja nad soovisid kohe sõlmida rahulepingu, ilma vahepeal relvarahu kehtestamata. Põhjuseks oli asjaolu, et Punaarmee valmistus Narva all suurpealetungiks ning Narva langemine seadnuks Eesti läbirääkijad märksa halvemasse olukorda.⁵⁹ Vaherahu küsimust arutati 5. ja 6. detsembri istungitel, kuid üksmeelele ei jõutud.⁶⁰

Vaatamata ilmnenud probleemidele oli Eesti ajakirjandus rahukõneluste algusjärgus pigem optimistlik. 6. detsembri Sotsiaaldemokraat avaldas arvamust, et rahu ilmselt sõlmitakse.⁶¹ Päevalehe erikirjasaatja Voldemar Koch (Kures) aga pidas Vene delegatsiooni erakordset arvukust tõendiks selle kohta, et Moskva on rahulepingust tõsiselt huvitatud⁶² ning kinnitas paar päeva hiljem: „Meie iseseisvuse küsimus on põhjusemõttelikult otsustatud“⁶³. Anton Jürgenstein Postimehes oli kahtlevam, tunnistades: „rahutegemine nõukogude Venemaaga mitte kerge asi ei ole“. Samas leidis temagi, et kuna venelaste majanduslik olukord on palju raskem kui Eestil ning kuna neil pole ka sõjalisi kordaminekuid, siis peavad nad „suuremate järelandmiste peale valmis olema.“⁶⁴ Muide, Jürgensteini juhtkiri jäi pikaks ajaks ainsaks omataoliseks, sest Postimees avaldas järgnenud nädalatel vaid mõne üksiku lühiteate läbirääkimiste kohta.

Kõik vaatlusalused ajalehed tundsid Tartu rahukõneluste vastu suurt huvi ja pidasid vastavaid uudiseid avaldamisväärseteks. Ometi on täheldatavad mõned erinevused nii ajalehtede lõikes kui ka ajas. Detsembri esimesel nädalal avaldati ajalehtedes teateid Tartus algavatest läbirääkimistest. Teatati toimumise koht, tutvustati Eesti esindajaid ja saabunud Vene saadikuid. Päevaleht, Postimees ja Sotsiaaldemokraat avaldasid 5. detsembril toimunud esimesest istungist pikemad ülevaated. Ainult Kajas ilmus esimese istungi lühiteade alles 7. detsembril. Kajas saab läbirääkimiste teema esiuudiseks 9. detsembril. Kaja kordab teiste ajalehtede teateid mitme päevase hilinemisega kuni kuu keskpaigani. Alates 17. detsembrist hakati Kajas läbirääkimistelt saadud teavet avaldama järgmisel päeval.

⁵⁹ Kaja kirjutas: „Enamlased on koondanud Eesti piirile hulgaliselt vägesid ja tungivad meeleheitlikult peale, mille otstarve on eestlaseid survestada vene tingimusi rutem vastu võtma“. (Tartu läbirääkimiste puhul. – Kaja 24.12.1919, lk 1).

⁶⁰ Mattisen. Tartu rahu, lk 329.

⁶¹ Rahuläbirääkimised. – Sotsiaaldemokraat 6.12.1919, lk 3.

⁶² Rahuläbirääkimised Tartus. – Päevaleht 6.12.1919, lk 1.

⁶³ Rahukonverentsilt. – Päevaleht 9.12.1919, lk 1.

⁶⁴ Rasked sündmused rahutegemise juures. – Postimees 5.12.1919, lk 1.

Kui teistes ajalehtedes oli Tartu läbirääkimised esileheküljel, siis Sotsiaaldemokraadis avaldati kuni detsembri teise pooleni läbirääkimiste teade kolmandal leheküljel. Kõige lootusrikkamad rahu sõlmimise võimaluste suhtes oldi Päevalehes ja kõige kahtlevamad Postimehes (Rahvaerakonnas).

Vaherahuni jõudmine detsembris 1919

Eesti Vabariigi telegraafiagentuuri Estur ametlikud teated läbirääkimiste kohta avaldati üldiselt kõigis vaadeldavates ajalehtedes. Peale selle olid läbimurde (konverentsi avamise, vaherahu allkirjastamise) ootuste ajal kohal erikorrespondendid.

Detsembrikused rahukõnelused kulgesid peaasjalikult piiriküsimuste arutamise tähe all. Eestlased esitasid oma esimese piirikava 8. detsembri hilisõhtul⁶⁵. Selles tõmmati piir Ingeri järvede – Jamburgi linna joonele, seejärel läbis piir Peipsi ja Pihkva järve nende keskkohas ning ulatus lõunas Velikaja jõeni. Tegemist polnud tõsiselt võetava kavaga, vaid taktikalise käiguga.⁶⁶ Vene poolele oligi too eestlaste esimene kava täiesti vastuvõetamatu. Samal istungil andsid venelased üle enda piirikava, millega oleks Eesti küljest ära lõigatud Virumaa idapoolne osa ja kogu Petserimaa.⁶⁷ Krassini arvates ei tulnud Eesti–Vene piiri määramisel arvestada rahvuste paiknemisega, vaid piir pidanuks tagama, et Eestist ei kujune nõukogudevastaste vägede (Loodearmee) tugiala. Krassin vihjas ka, et pärast Loodearmee likvideerimist võib arutada piiri nihutamist ida suunas.⁶⁸

9., 10. ja 11. detsembri istungid olid pühendatud piiriküsimustele. 9. detsembri istungil teatasid eestlased, et ei nõustu alustama piirikõnelusi Venemaa kava alusel, mis ei arvestanud ei rahvaste enesemääramiseõiguse ega etnilise paiknemisega. Täiesti vastuvõetamatuks peeti nii Kirde-Eesti põlevkivimaardlate ja tööstuse kui ka kogu Setumaa jätmist Venemaale. Ajakirjanduses hinnati venelaste ettepanekut kui imperialismi avaldusvormi.⁶⁹ Järgnenud väitluses tugines Ants Piip 1897. aasta ülevenemaalise rahvaloenduse andmetele, millest nähtus üheselt, et nii Ida-Virumaal kui Setumaal elavad valdavalt eestlased. Järgnes pikk vaidlus statistiliste andmete üle, kuid konsensuseni ei jõutud. Pärast vaheaega esitasid venelased uue piirikava, millega nihutati piiri ida suunas nii, et see kulges põhjalõiguse piki Narva jõge ja ulatus lõunalõiguse Petseri lähistele.⁷⁰ Krassin ja Joffe sidusid riigipiiri jätkuvalt julgeolekutagatistega, kinnitades 9. detsembri istungil, et on valmis tõmbama piiri vastavalt

⁶⁵ Rahuläbirääkimised. – Sotsialdemokraat 9.12.1919, lk 3; Rahuläbirääkimised Tartus. – Kaja 10.12.1919, lk 1; Rahukonverentsilt. – Päevaleht 9.12.1919, lk 1.

⁶⁶ Eesti Vabadussõja ajalugu II, lk 380.

⁶⁷ Eesti Vabadussõda 1918-1920, 2 osa, Tallinn 1996, lk 380; Piip. Tartu rahu. – Eesti eest 2. osa, lk 324.

⁶⁸ Eesti Vabadussõja ajalugu II, lk 380j.

⁶⁹ Eesti Vabadussõja ajalugu II, lk 380-381; Rahukonverentsilt. – Päevaleht 10.12.1919, lk 1; Rahuläbirääkimised. – Sotsialdemokraat 10.12.1919, lk 3; Rahuläbirääkimised Tartus. – Kaja 11.12.1919, lk 1.

⁷⁰ Eesti Vabadussõda 1918-1920, II, lk 428; Eesti Vabadussõja ajalugu II, lk 381.

rahvaste paiknemisele ja tegema muidki järeleandmisi ainult tingimusel, et garantiide osas leitakse rahuldav lahendus.⁷¹

10. detsembril tutvustas Krassin väiksemaid järeleandmisi venelaste teises piirikavas. Ainsaks olulisemaks muudatuseks oli aga Narva jõe saarte (ja sealsete tööstusettevõtete) loovutamine Eestile ning sedagi tingimusel, et saared desarmeeritakse ja kuulutatakse neutraalseks. Vastuseks tutvustasid Eesti saadikud hilisõhtul oma teist piirikava, mis vastas enamjaolt Eesti vägede tollastele positsioonidele rindel.⁷²

Eesti teist piirikava arutati 11. detsembri hommikul istungil, aga ühist keelt ei leitud ja Krassin pidas sedagi kava vastuvõtmatuks. Kuna kumbki pool ei andnud järele, jõudsid läbirääkimised ummikusse.⁷³ Õhtul esines Eesti ettepanekuga korraldada vaidlusalustel piirialadel rahvahääletus, ent ei leidnud vastaspoole toetust. Kuna Eesti ei soovinud arutada julgeolekutagatise enne, kui piirivaidlused on peetud, ja Vene delegatsioonil puudus otseühendus oma valitsusega, teatas Krassin, et peab sõitma Moskvasse.⁷⁴

12. detsembril sõitsid Krassin ja Kostjajev Pihkvasse ning ka Poska ja Soots suundusid Tallinna nõu pidama. Sellega lõppes esimene rahuläbirääkimiste ajalõik, kuna Krassin sõitis ära ja ei tulnudki tagasi, sest rahuleping ei edenenud nii kiiresti kui esialgu arvati.⁷⁵ Kuid ajalehtedest võis lugeda Krassini tagasituleku ootusest. Isegi 17. detsembri koosolekul viidati Krassini võimalikule saabumisele kolme päeva pärast.⁷⁶ Kuna piirivaidlustes tekkis paus, siis otsustati keskenduda teistele probleemidele. Kohale jäänud esindajad (Eesti poolt juhtis Ants Piip) jätkasid 12.–16. detsembril läbirääkimisi majandusküsimustes nii üldistungitel kui ka mõlema poole esindajatest koosnenud üksikküsimuste arutamiseks mõeldud töörühmades (komisjonides).⁷⁷

16. detsembril ilmus ajalehes Sotsiaaldemokraat Villem Ernitsa artikkel, mis andis ülevaate rahukonverentsil kujunenud olukorrast ja arutles tulevikuperspektiivide üle. Ernits alustas tõdemusega, et läbirääkimise kestes ei saa kõigist üksikasjadest kirjutada, sest sellega võidakse vastasele mõni trump kätte mängida, mida ta siis oma kasuks ära kasutab. Järgnevalt

⁷¹ Mattisen. Tartu rahu, lk 338-340.

⁷² Eesti Vabadussõja ajalugu II, lk 381; Eesti Vabadussõda 1918-1920, II, lk 429; Rahuläbirääkimised. – Sotsiaaldemokraat 1919, 11.12.1919, lk 3.

⁷³ Mattisen. Tartu rahu, lk 342.

⁷⁴ Rahuläbirääkimised. – Sotsiaaldemokraat 12.12.1919, lk 3.

⁷⁵ Piip. Tartu rahu. – Eesti eest 2. osa, lk 328.

⁷⁶ Rahuküsimus. – Sotsiaaldemokraat 19.12.1919, lk 3.

⁷⁷ Mattisen. Tartu rahu, lk 345; Eesti Vabadussõja ajalugu II, lk 381.

leidis Ernits, et kumbki läbirääkimise osapooltest pole käimasolevat sõda ei võitnud ega kaotanud, mistõttu ei saa kumbki teisele rahutingimusi peale suruda, nagu see on pahatihti varasematel aegadel toimunud. Järelikult kulgevad rahukõnelused ebakindlal pinnal ja sisaldavad suurt mänguvabadust. Kui kokkuleppele ei jõuta, siis on mõlemal poolel võimalus lahkuda.

Kommunistid on praegu edukad kõigil rinnetel (v.a Eestis) ja nende seeläbi kerkinud iseteadvus mõjutab ka läbirääkimisi. „Ainult üleüldise rahu tarvilikust, oma ja kogu inimkonna tuleviku perspektiive silmas pidades peaksid enamlased praegu rahu otsima, ennast selle juures juhtida lastes mõistusest ja kainest järelekaalumisest, mitte aga praeguse silmapilgu meeleolust, mis võiks tekitada naiivsemates enamlastes jällegi maailmarevolutsiooni, maailma sõjariistus võitmise tulevikuperspektiive“. Polevat aga põhjust arvata, et Vene saatkond Tartus ei suuda olukorda objektiivselt hinnata, ning see asjaolu kõnelevat rahuvõimaluste kasuks. Teineteise iseseisvuse tunnustamisega ongi mõlemad pooled juba nõustunud. Raskusi valmistab veel piiriküsimus, sest enamlased küll tunnistavad sõnades rahvaste enesemääramise õigust, ent ei tegutse sellega kooskõlas. Kuivõrd aga Eesti nõudmised pole piiride osas ülemäära ulatuslikud ning enamlaste jaoks on rahu saavutamine oluline, siis võib loota, et Krassini konsultatsioonid oma valitsusega aitavad selleski küsimuses positiivse lahenduseni jõuda.

Ernitsa arvates takistasid rahu saavutamist, ühelt poolt, rahutegijate sotsiaalpsühholoogiline erinevus ning teisalt rahvusvahelised suhted. Sõja alguses soovitud ideoloogilised vastased – kodanlased ja kommunistid – teineteist hävitada ning vaid aasta tagasi peetud rahu tegemist hullumeelsuseks. Nüüd oli aga olukord sedavõrd muutunud, et mõlemad pooled loobusid eelarvamustest ja arvestasid reaalselt olukorda – teineteise olemasolu. Ernitsa hinnangul olid kommunistid piiramisrõngas ja nende jaoks polnud vahet, kas ka Eesti jääb selle piiramisrõnga sisse või mitte. Eestiga rahu sõlmimine võimaldaks aga enamlastel „ka muu maailmaga enam-vähem inimlikku läbikäimise vahekorda“ astuda ning ka maailm muutuks seeläbi demokraatlikumaks ja sotsialistlikumaks. Seega on Eestil praegu „maailmaajalooliselt kõrge ülesanne“ – „edendada üleüldise rahu saavutamise võimalusi“.⁷⁸

Kõige tähelepanuväärsem käsitlus piiriläbirääkimistest ilmus ajalehe Sotsiaaldemokraat juhtkirjana 17. detsembril Asutava kogu esimehe August Rei sulest. Rei alustas intrigeeriva küsimusega „Kas tuleb Tartu rahuläbirääkimistest sedakorda midagi välja, või ei“ ning

⁷⁸ V. Ernits. Rahuküsimusest. – Sotsiaaldemokraat 16.12.1919, lk 1.

konstateeris teatud üllatusega, et Eesti riigipiiri küsimus on Tartu konverentsil osutunud sedavõrd raskeks, et selle üle vaieldi tulemusteta mitu päeva ning Krassin pidi seetõttu esialgu Pihkvasse ja sealt edasi Moskvasse sõitma. Seejärel avaldas autor imestust, et üleüldse on tarvis vaielda piiride pärast riigiga, kes ise end sotsialistlikuks nimetab ning imperialismi maa põhja neab: „Needsamad herrad, kes nii palju on rääkinud rahvaste enesemääramise õigusest ja omal ajal pühaliku dekreediga läbi kõigile Venemaa rahvastele õiguse on annud, ise endi saatuse üle vabalt otsustada, kuni täieliku lahkulöömiseni Vene riigist, – need herrad kauplevad nüüd just nagu kaubajuudid iga ruutversta ja -sülla pärast Eesti riigi piiride peal.“ Rei meenutas sarkasmiga, et Brest-Litovskis polnud enamlastel „kahju ega häbi poolt Venemaad Saksa imperialistidele ära müüa“, misläbi viskasid nad „nii liigutavalt kerge südamega lätlased, leedulased, eestlased, soomlased jne. jne. Saksa kiskja haikala lõugade vahele“, ning imestas uuesti, et nüüd ei suuda samad „herrad“ otsusele jõuda, „kuhu kohta Eesti riigi kupitsakivid tulevad panna: kas mõni süld lääne poole või ida poole“.

Rei pidas naeruväärseks etteheiteid, nagu lähtuks Eesti „maadeahnitsemise tungist“, mis saab olemas olla üksnes suurriikidel, kuna aga väikeriikide jaoks oleks igasugune võõraste maade ja rahvaste enese külge liitmine kahjulik ja ohtlik. Tartus vallandunud piirivaidluste ainsaks süüdlaseks olid Rei sõnul „nõukogude riigi imperialistlikud maadeahnitsemise püüded“. Olles uhked oma sõjalistele võitudele valgete vägede üle, on enamlikud diplomaadid jutud rahvaste enesemääramisõigusest üle parda heitnud ning kõnelevad üksnes strateegilistest nõuetest ja garantiidest. Ometigi oleks õigus nõuda strateegilist tagatist pakkuvat piirijoont hoopiski Eestil, sest „mitte meie ei alganud aasta eest sõda, vaid nõukogude Venemaa saatis täiesti röövli kombel ilma ühegi seletuseta ja sõja kuulutamiseta oma Hiina–Läti väesalgad meie kallale“. Sellele vaatamata, kinnitas Rei, on Eesti valmis ausat rahu tegema, kui aga Vene valitsus oma imperialistlikust saagiahnitsemisest loobub. Samas rõhutas ta sedagi, et „mitte ühte jalatäit eestlaste maast ei anna meie ka vaenlasele“ ning, et Eesti „rahvaväe käevers veel küllalt tugev on iga kallaletungimist tule ja mõõgaga tagasi lööma“.⁷⁹

Tartus jätkus piirikavade arutamine 16. detsembri istungil. Kuna selgus, et Joffel puuduvad siduvate otsuste langetamiseks volitused, tegi Poska ettepaneku katkestada konverentsi üldkoosolekud kuni 3. jaanuarini 1920 ning jätkata vaheajal tööd komisjonides. Ettepanekut põhjendas Poska asjaoluga, et kuigi Venemaa on avaldanud soovi rahu sõlmida, kestab sõjategevus edasi. Tartu läbirääkimiste aluseks oli Vene valitsuse vaherahuettepanek, ent

⁷⁹ R. Kas tuleb Tartu rahuläbirääkimistest sedakorda midagi välja, või ei. – Sotsialdemokraat 17.12.1919, lk 1.

nüüdseks on Vene poole seisukoht muutunud ning sõjategevust pole lõpetatud, vaid vastupidi – see on ägedam kui kunagi varem. Rünna kute eesmärk on murda Eesti vägede vastupanu ja „Eesti valge valitsuse bandiite karistada“. Kõige selle tõttu ei usu Eesti saadikud enam Venemaa tõsisesse rahusoovi. Joffe ei olnud nõus koosolekute katkestamisega ja avaldas lootust piiriküsimuses peagi vastus saada. Lepiti kokku, et Poska ettepanekut arutatakse järgmisel päeval, mil kindral Kostjajev Pihkvast tagasi jõuab.⁸⁰

Läbirääkimiste katkestamise ettepanek oli sedavõrd oluline, et seda käsitletud Esturi tavapäratult pika telegrammi tõid viivitamatult ära kõik vaatlusalused ajalehed, sh ka Postimees, mis polnud paari nädala vältel läbirääkimiste kohta ridagi kirjutanud.⁸¹ Sotsiaaldemokraadi kirjasaatja avaldas omalt poolt arvamust, et Vene valitsust ei huvita „praegusel silmapilgul seda võrd rahu, kui sõja küsimused“ ning sidus Tartu rahukõnelustel toimuva sõjaliste sündmustega Narva all: „Muu seas näivad need korduvad pealetungimised, mida alalistest luhtaminekutest hoolimata Narva all päev-päevalt ette võetakse, komissaride valitsuse praeguse kõikuva meeleoluga täitsa kokkukõlas seisvat. Rahujuttusid puhudes püütakse hulkade meelepaha magusate võimaluste maalimisega vaigistada, tegelikult otsitakse aga teid, kuidas vastast sõjariistade abil puruks lüüa. Sellega on ka Tartu rahuläbirääkimise pikaldane käik seletatav.“⁸²

17. detsembril õhtusel istungil osales ka äsja Pihkvast naasnud F. Kostjajev ning Joffe edastas eestlastele Kostjajevi poolt kaasa toodud Venemaa kolmanda piirikava. See sisaldas mitut järeleandmist – muuhulgas loovutati Eestile Narva jõe paremal kaldal Jaanilinn (Ivangorod) ja piiri lõunalõigus Petseri. Poska teatas, et peab uut projekti valitsusega arutama ning tegi ettepaneku läbirääkimised kolmeks päevaks edasi lükata, kuni ka Krassin Moskvast Tartusse tagasi jõuab.⁸³

Neil kõneluste järjekordse katkestuse päevil avaldas Postimees kirjanik Richard Rohu artikli enamlaste „moodsa diplomaatia“ kohta. Roht muidugi ironiseeris moodsast diplomaatiast kõneldes ning sedastas: „Hullude pealetungimistega Narva all Tartu läbirääkimiste puhul demonstreerivad enamlased seda vana, iganenud ja tuntud põhjusemõtet, et „tahad rahu, tungi peale“. Iseenesest [---] ei ole see kellegi uudis ja meid ei pane see värisema, kui enamlased

⁸⁰ Rahuläbirääkimised Tartus: 9. koosolek. – Kaja 17.12.1919, lk 1.

⁸¹ Rahukonverents: Reedel 16. dets. – Postimees 17.12.1919, lk 1.

⁸² Rahuläbirääkimised. – Sotsiaaldemokraat 17.12.1919, lk 3.

⁸³ Rahuläbirääkimised Tartus. – Kaja 18.12.1919, lk 1; Rahukonverentsilt. – Päevaleht 18.12.1919, lk 1; Rahukonverentsilt. – Päevaleht 18.12.1919, lk 1; Vaheaeg rahuläbirääkimistel. – Sotsiaaldemokraat 18.12.1919, lk 3; Mattisen. Tartu rahu, lk 347.

rahu üle rääkides edasi sõdivad.“ Kirjanik avaldas veendumust, et Vene valitsus eksib, kui loodab Eestit oma sõjakolliga hirmutada ja läbirääkimistel pehmeks muuta, sest „meie oleme juba ammu õppinud enamlasti mitte kartma, meie oleme, vastuoksa, enamlasti kui sõdijaid ja „hirmuäratajaid“ välja naerma õppinud“. Nüüd on aga välja naermisele lisandunud ka põlgus enamlaste vastu, kes „kõlavate rahusõnade juures vanade rutiinliste sõjapidamise viiside juure jäädes asjata verd edasi valavad“. Roht küsis: „Kus on teie rahusoo? Kui see teil tõesti on, jätke meeletu verevalamine. See kasvatab ainult viha teie vastu ja nihutab rahu seda kaugemale. Tahate teie seda? Kas mitte selleks ei ole te tulnudki Tartu, et siin meid rahujuttudega pimestada ja sealjuures meile seda paremate tagajärgedega kallale tungida.“⁸⁴

Ehkki Krassin Tartusse ei naasnudki, lõppes kõnelustes tehtud katkestus 22. detsembril. Sel päeval peetud istungil teatas Poska, et Vene kolmas piiriprojekt pole Eestile vastuvõetav ning küsis, kas venelased on valmis oma projektis järeleandmisi tegema, sest vastasel juhul pole võimalik läbirääkimisi jätkata. Joffe nõustus järeleandmiste asjus väitlema ning seepeale otsustati, et vaidlusaluseid üksikküsimusi ei arutata enam üldkoosolekutel, vaid kahepoolsetes lepituskomisjonides. Samas moodustatigi kaheliikmeline piirikomisjon (Poska ja Joffe) ning neljaliikmeline sõjaliste tagatiste töörühm (Piip, Soots, Joffe ja Kostjajev).⁸⁵ Postimees lootis optimistlikult, et komisjoni loomine võimaldab piiriküsimuses kokkuleppeni jõuda, ning vahendas lugejatele Vene poole lubadust: „siis otsekohe pealetungimine lõpeb ja sõjariistade- rahu võib alata, kui garantiide asjus kokku lepitakse“. Ajaleht tõdes, et venelased kasutasid viimasel istungil senisest märksa leplikumat tooni, ehkki lisas kohe juurde, et see leplikkus on Narva all toimunud Punaarmee rünnakute läbikukkumise tagajärg.⁸⁶

Paari päeva vältel liiguti komisjonides tööga edasi, kusjuures Vene pool tegi piiriküsimuses mõningaid järeleandmisi, ent 24. detsembril pani Joffe lauale täiesti uue nõudmise: kehtestagu Eesti Narva jõe mõlemal kaldal 10 km laiune demilitariseeritud tsoon, milles ei oleks sõjaväelasi, kindlustusi ega relvi. Kuna taoline nõudmine oli Eesti jaoks sõjalistel põhjustel täiesti vastuvõetamatu, siis katkesid läbirääkimised uuesti ja taasalgasid alles 29. detsembril.

Kuna samasse aega jäid Jõulupühad, mil ajalehed ei ilmunud, siis ei saanud ka lehelugejad mõne aja jooksul mingeid teateid rahukõneluste kohta. Näiteks Kaja tõi 30. detsembri numbris ära korraka kaks Esturi telegrammi. Esimeses anti teada, et 24. detsembril ei jõudnud konverents tööga lõpule ja otsustas teha vaheaja, teises aga, et 29. detsembril algasid uuesti

⁸⁴ R.R. Enamlaste „moodne diplomaatia“. – Postimees 20.12.1919, lk 1.

⁸⁵ Rahuläbirääkimised – Sotsialdemokraat 23.12.1919, lk 1; Rahuläbirääkimised Tartus. – Kaja 23.12.1919, lk 1.

⁸⁶ Rahukonverents. – Postimees 23.12.1919, lk 3.

piiri- ja tagatiskomisjonide istungid (lisaks teavitati sellestki, et Tartusse on saabunud kaks uut Venemaa esindajat – Issidor Gukovski ja Konstantin Benckendorff).⁸⁷

Sama päeva (30. detsembri) Postimehes ilmus Anton Jürgensteini kirjutis. Jürgenstein sedastas, et kuna venelased kaitsevad omi seisukohti väga visalt, siis kestavad läbirääkimised enne vaherahu allakirjutamist veel mõne päeva. Kirjutaja avaldas lootust, et rahutingimused – piir ja tagatised – on sellised, et vaherahu allakirjutamisega lõpeb ka verevalamine. Autor soovitas Eesti esindajatele, et nad nopiksid selle vilja, mille sõjavägi on lahinguväljal väljavõidelnud, ega annaks midagi käest üksnes selle nimel, et paar päeva varem lepingule alla kirjutada: „see oleks hoolimatus Eesti sõdurite verevaeva vastu“. Rahvalt ja eriti sõjameestelt soovis aga Jürgenstein kannatlikkust, mis võimaldaks rahudelegatsioonil oma töö edukalt lõpule viia. Käsikäes töötades peavad sõjavägi ja diplomaadid tooma meile parimad rahutingimused, lõpetas Jürgenstein.⁸⁸

31. detsembril tõi Päevaleht ära eelmisel hilisõhtul oma kirjasaatjalt Voldemar Kochilt telefoni teel saabunud lühiteate: mõlemad komisjonid pidasid terve päev koosolekuid ja olevat kuuldavasti tööga põhijoontes lõpule jõudnud; 31. detsembri ennelõunal astub kokku üldkoosolek, „kus selgub, kas eelrahu alla kirjutatakse või mitte“; juhuks kui allkirjastamisest asja saab, on koosolekule kutsutud ka ajakirjanikud.⁸⁹

Läbirääkimised lähenesid tõepoolest vahefinišile. 29. detsembril teatas Joffe, et Vene pool loobub neutraaltsooni nõudest⁹⁰, ning samal päeval jõudis piirikomisjoni töö lõpule. Julgeolekutagatiste komisjon jätkas küll veel järgmistelgi päevadel, ent peamine takistus relvarahu sõlmimise teel oli kõrvaldatud. Vaherahu kokkuleppele kirjutati alla 31. detsembri õhtul. Selle kohaselt hakkas relvarahu kehtima 3. jaanuaril 1920 kell 10:30 Tallinna ja 12:00 Moskva aja järgi. Vaherahu kehtestati esialgu seitsmeks päevaks, ent kui kumbki pool seda üles ei öelnud, pikenes tähtaeg automaatselt järgmisele dekaadile. Kokkuleppe juurde kuulusid kolm lisa – Eesti iseseisvuse tunnustamine, lepinguosaliste riikide piir, julgeolekutagatised –, mis lülitati hiljem rahulepingusse.⁹¹

⁸⁷ Rahuläbirääkimised Tartus. – Kaja 30.12.1919, lk 1.

⁸⁸ A.J. Rahukonverents. – Postimees 30.12.1919, lk 1.

⁸⁹ Rahukonverentsilt. – Päevaleht 31.12.1919, lk 1.

⁹⁰ Kahe punkti poolest on kokkulepitud. – Päevaleht 30.12.1919, lk 1.

⁹¹ Eesti Vabadussõja ajalugu II, lk 404; Mattisen. Tartu rahu, lk 374.

Kuna vaherahu sõlmiti vana-aastaõhtul, siis said ajalehed oma lugejaid selle teatega rõõmustada alles uue aasta esimestel päevadel – Postimees ja Päevaleht 2. jaanuaril ning Kaja ja Sotsiaaldemokraat 3. jaanuaril.

Pealkirja all „Sõjariistade vaherahu alla kirjutatud“ tõi 2. jaanuari Päevaleht ära vaerahulepingu teksti, sõjavägede ülemjuhataja päevakäsu, Vabariigi valitsuse tervituse sõjaväele, Esturi ametliku telegrammi lepingute sõlmimise kohta ning toimetuse lühikese kommentaari. Viimases rõhutati, et ehkki Eesti ei saa sõlmida Venemaaga alalist rahulepingut enne, kui seda teevad teisedki sõdivad riigid, vaikivad homsest suurtükid ja rahvavägi saab hinge tõmmata. Sedastati, et Eesti ei ole sõda soovinud ega alustanud, ning, et Venemaal polnud mingit õigust tungida kallale rahulikule rahvale, kes „oma kodu ise ehitama tahtis hakata“. Avaldati au, tänu ja kiitust rahvaväele, kes pidi, eriti viimasel ajal Viru rindel, seisma vastu põrgutulele, mille sarnast polnud nähtud isegi Esimeses maailmasõjas. „Kui homme suurtükid vaikivad, siis vaikivad nad silmapilgul, kus meie piiridel seisab uhke, murdmata, vahva ja võitja sõjavägi, kes isamaa eest ka tulevikus iga silmapilk, kui see tarvilik, valmis on valvel olema,“ lõpetas Päevaleht.⁹²

Ka Postimees tõi 2. jaanuari numbris ära ülemjuhataja päevakäsu ja vaerahulepingu teksti, millele lisandus lühireportaaž allkirjastamise protseduurist ning Anton Jürgensteini pikk juhtkiri „Rahu!“. Jürgenstein avaldas rahulolu selle üle, et läbirääkimistel jõuti tähtsamates küsimustes – Eesti tunnustamine, Eesti–Vene piir, sõjalised tagatised – kokkuleppele. Ta tunnistas küll, et lõpliku rahuni jõudmiseks tuleb veel terve rida küsimusi lahendada, kuid leidis, et need pole enam sarnased, mille pärast peaks verevalamist jätkama. Kirjutaja hindas relvarahu kui suurt sammu edasi Eesti riigi loomisel – Venemaa oli sunnitud tunnustama Eesti iseseisvust ja nõustuma riigipiiriga, mis liidab nii Setumaa kui ka Narva Eesti külge. Ühtlasi on kokkuleppel märkimisväärne „rahvusvaheline raskus kõrges poliitikas“. Eesti sõandas esimesena astuda otsustava sammu lahendamaks Gordioni sõlme, mida nimetatakse Vene probleemiks. See samm oli diplomaatias sama julge käik nagu aasta eest langenud otsus „Suur-Venemaa metsikute hulkade vastu Eestit sõjariistus jõuga kaitseda“. Me loodame, et Lääne-Euroopa, Ameerika ja Jaapani demokraatia saab aru astunud sammu tähtsusest ja selle üle rõõmu tunneb. Samas hoiatas Jürgenstein, et Nõukogude Venemaaga sõlmitav rahu ei kindlusta Eestit lõplikult ja vaerahust hoolimata peab sõjavägi edaspidigi valmis olema.⁹³

⁹² Sõjariistade vaherahu allakirjutatud. – Päevaleht 2.01.1920, lk 1.

⁹³ A.J. Rahu! – Postimees 2.01.1920, lk 1.

Sotsiaaldemokraadi ja Kaja 3. jaanuari numbrid ei erinenud kuigivõrd päev varem ilmunud Päevalehe ja Postimehe omadest, sisaldades samuti nii lepingu teksti, ülemjuhataja päevakäsku, valitsuse tervitust ja Esturi telegrammi kui ka lühikirjeldust lepingu allkirjastamisest ja toimetuse juhtkirja. Sotsiaaldemokraadis kiitis Asutava kogu liige Jaan Vain oma kodu kaitsnud, demokraatlikult meelestatud Eesti sõdureid, ning avaldas arvamust, et kuna ajalooliselt on enamik rahuläbirääkimisi lõppenud lepingu sõlmimisega, siis on Eestilgi põhjust sama loota.⁹⁴ Sootuks teist helistikku esindas Kaja, kes, ühelt poolt, kahtles sügavalt Eesti lepingupartneri heas tahtes ja avaldas koguni kartust, et „rahu seisukord vaenlasele tema mustade sihtide kättesaamises palju soovitam ja kasulik on, kui senine sõjaseisukord“, ning, teisest küljest, muretses, et Eesti vastuvõtt „haritud maailmariikide peresse“ võib kaugemasse tulevikku lükkuda, sest „käeulatamine kulturamaailma vihasematele vastastele sünnitab Läänes umbusaldust ja külma olekut meie vastu“.⁹⁵

Ettevaatlikku ja osalt kahtlevatki suhtumist vaherahusse esines ajakirjanduses edaspidigi. Nii püüdis Sotsiaaldemokraat oma lugejaid lohutada tõdemusega, et isegi kui rahuläbirääkimised ei peaks sihile viima, on Eesti siiski rahvusvaheliselt suurt tähelepanu pälvinud.⁹⁶ Postimehe juhtkirjanik Richard Roht aga võrdles Nõukogude Venemaa hetkeolukorda aasta taguse ajaga. Ta rõhutas, et Moskva unistus maailmarevolutsioonist on läinud vett vedama, kuna Lääne-Euroopas ei ole klassisuhted piisavalt teravad ja „ainult Venele omane haigus“ sinna ei levi. Kuna kommunistide mässukatsed Saksamaal, Ungaris ja Rumeenias ebaõnnestusid, siis püüdleb Lenini valitsus nüüd mitte enam üleilmse revolutsiooni poole, vaid üritab vähemalt Venemaal püsima jääda. Seetõttu on kommunistidele rahu väga vaja, vähemalt niikaua kui nad end Venemaal kindlustavad.⁹⁷

Kõik vaatluselused ajalehed edastasid kogu detsembrikuu vältel telegraafiagentuuri Estur ametlikke teateid läbirääkimistel toimuva kohta, lisades neile aeg-ajalt sõnumeid erikirjasatjatelt ja omapoolseid kommentaare. Pikemad juhtkirjad ja artiklid jäid aga pigem erandlikuks. Info rahukonverentsi kohta paigutati tavaliselt erirubriiki, mis kandis vastavat pealkirja (nt „Rahuläbirääkimised“ või „Rahukonverentsilt“). Ametlikud teated istungite kohta ilmusid reeglina järgmise päeva ajalehes, vahel ka hiljem. Teated olid tihti omavahel sarnased, sisaldades alustuseks istungi kuupäeva, kellaaega ja osalenute nimesid, millel järgnes vastava istungi tulemuste lühikajastus. Edastati ka teateid teiste riikide esindajate

⁹⁴ J.W. Vaherahu hakkab maksma. – Sotsiaaldemokraat 3.01.1920, lk 1.

⁹⁵ Uue aasta puhul. – Kaja 3.01.1920, lk 1.

⁹⁶ Tartu rahuläbirääkimiste rahvusvaheline tähtsus. – Sotsiaaldemokraat 7.01.1920, lk 1.

⁹⁷ R.R. Mis tähtsust on Nõukogude Venemaale rahu tegemises Eestiga. – Postimees 6.01.1920, lk 1.

Tartus viibimisest ja Punaarmee pealetungide ebaõnnestumisest Narva rindel. Arutelude üksikasjade, eriti piiriküsimuses (kuhu ühe või teise projekti kohaselt taheti piir tõmmata) valgustamisest üldjuhul hoiduti. Pärast rahukonverentsi esimesi koosolekuid vähenes ajakirjanduse huvi läbirääkimiste vastu sedavõrd, et piirduti peamiselt Esturi telegrammide edastamisega. Kui Päevaleht avaldas neid peaaegu igapäevaselt, siis Postimehes ilmus mõnel nädalal vaid paar väheütlevat uudisnappu. Ka Kajas ja Sotsiaaldemokraadis jäid detsembri keskel teated senisest harvemaks. Seejuures avaldas Kaja informatsiooni suure hilinemisega, korrates paljuski teiste lehtede varasemaid sõnumeid.

Läbirääkimiste jõudmine rahulepinguni

Kui detsembris püüeldi rahukonverentsil esmajoones relvarahu poole ja arutleti sõja lõpetamiseks vajalike poliitiliste kokkulepete (tunnustamine, piirid, julgeolekutagatised) üle, siis jaanuaris seati sihiks alalise rahulepingu sõlmimine ja keskenduti majandusküsimustele.⁹⁸ Oli ju seoses Eesti lahkumisega Vene riigi koosseisust, kuhu ta oli kuulunud üle 200 aasta, tekkinud mõlemal poolel hulk keerulisi majanduslikke ja juriidilisi probleeme, mis vajasid lahendamist.

Eesti Vabadussõja ajaloo väitel algas majandusküsimuste arutamine 16. detsembri istungil⁹⁹, aga Ants Piibu ja Päevalehe sõnul algas siiski veelgi varem – 12. detsembril, kohe pärast Krassini ärasõitu Tartust.¹⁰⁰ Ajakirjanduse teatel toimusid olulisemad vaidlused majandusküsimuste üle 13., 15. ja 16. detsembril. Mõnes mõttes peeti neid siiski „ajatäiteks“, kuna neil päevil oodati Krassini ja Kostjajevi naasmist, et jätkata piiriküsimuse arutamisega.

Kuna J. Poska ja J. Soots olid Tallinnas, siis avas 13. detsembri istungi A. Piip; Vene poolel oli juhiks A. Joffe. Päevalehe ja Kaja teatel olid päevakorras rahalised ja majanduslikud küsimused, Sotsiaaldemokraadi sõnul ka diplomaatilised ja konsulaarsuhted ning juriidilised küsimused seoses Venemaal elavate Eesti ja Eestis elavate Vene kodanikega. Milleski kokkuleppele ei jõutud.¹⁰¹

15. detsembri koosolekul osales taas Poska. Üksmeelele jõuti tulevase diplomaatilise suhtluse ning Eestis elavate Vene ja Venemaal elavate Eesti kodanike õiguste osas. Kuna Joffe teatas, et ei saa nõustuda Ilmasõja ajal Venemaale evakueeritud varade (vabrikud, Tartu Ülikooli raamatukogu, riigi hoiukassad, raudtee veerem) tagastamisega, siis lükati selle küsimuse arutelu edasi. Järgmisel päeval, 16. detsembril arutati Tallinn–Moskva raudtee ehitamist ja Venemaa metsade kasutamist.¹⁰²

Neil istungitel otsustati ka moodustada hulk töörühmi, mis menetleksid kodakondsust, sõjavangide vabastamist, poliitvangide amnesteerimist, diplomaatilisi ja konsulaarsuhteid,

⁹⁸ Mattisen. Tartu rahu, lk 380.

⁹⁹ Eesti Vabadussõja ajalugu II, lk 381.

¹⁰⁰ Piip. Tartu rahu. – Eesti eest 2. osa, lk 329; Rahukonverentsilt. – Päevaleht 13.12.1919, lk 1.

¹⁰¹ Rahukonverentsilt: 8. koosolek. – Päevaleht 15.12.1919, lk 1; Rahuläbirääkimised Tartus. 8. koosolek. – Kaja 16.12.1919, lk 1; Rahuläbirääkimised – Sotsiaaldemokraat 16.12.1919, lk 1.

¹⁰² Rahuläbirääkimised Tartus: 9. koosolek. – Kaja 17.12.1919.

nete demineerimist, kaubalaevade liikumist, sõjakahjusid, transiitkaubandust ning enamsoodustusrežiimi puudutavaid küsimusi. Vene pool tegi alustuseks ettepaneku loobuda nii sõjakahjude hüvitamise kui ka muude majanduslike nõuete esitamisest. Eestlased aga sellega ei nõustunud, vaid nõudsid Eestist evakueeritud varade tagastamist, soovisid vahetada ümber Eestis leiduvad Vene väärtpaberid ja rahamärgid, pretendeerisid osale Venemaa kullafondist ja osale Venemaa Looderaudtee veeremist, taotlesid kontsessioone Moskva raudtee ehitamiseks ja metsade ülestöötamiseks Venemaal jne. Väärtpaberite vahetamisest venelased keeldusid, kartes, et siis koguneks Eestisse rahavahetajaid kogu maailmast, küll aga olid valmis arutlema kullafondi, evakueeritud varade ja majanduslike kontsessioonide üle.¹⁰³

Kuna 17. detsembril taasalgasid väitlused piiride ja sõjaliste tagatiste üle, siis lükkus majanduslike, aga ka juriidiliste, küsimuste arutamine jaanuarisse, mil neist said läbirääkimiste peateemad.¹⁰⁴ 1. jaanuari üldkoosolekul moodustati sõjakomisjon (Kostjajev ja Soots), mis pidi andma konkreetse sisu julgeolekutagatiste leppele, ning rahamajanduskomisjon. Viimasesse kuulusid Vene poolelt Joffe, Gukovski ja Benckendorff ning Eesti poolelt Poska, Piip, Oinas ja Ast (hiljem lisandusid Karl Ipsberg ja Joakim Puhk).¹⁰⁵ Siitpeale töötasid komisjonid igapäevaselt, kuid konverentsi plenaaristungeid peeti vastavalt vajadusele.

5. jaanuari Postimees kommenteeris majandusväitlusi nii: „Need kõik on tähtsad ja suured asjad, kuid mitte põhjusemõttelised poliitilised küsimused. Nende harutamine on üksikasjalik, mis palju aega võtab, kuid enam nii närvipingutav ja põnev ei ole, mispärast konverentsil nagu kergemat õhku tundub, kui enne sõjariistade rahu, kus suured põhjusemõttelised poliitilised küsimused kaalumisel olid. Tööd edenevad, nagu kuuleme, normaalselt.“¹⁰⁶

Tööde normaalne edenemine hõlmas siiski ka probleeme, millest ehk suurim tulenes Vene delegatsiooni üldisest hoiakust. Kuivõrd Moskva soovis nüüd võimalikult kiiresti rahulepingule alla kirjutada, et alustada läbi Eesti kaubavahetust Euroopaga, siis tegid venelased ettepaneku fikseerida kokkuleppe majanduslikus osas vaid üldised põhimõtted ja korraldada kõik üksikasjad hilisemate erilepingutega. Eestlastele säärane lähenemine ei sobinud.¹⁰⁷ Väiksem kokkupõrge leidis aset 7. jaanuaril, mil Joffe süüdistas eestlasi soovis

¹⁰³ Eesti Vabadussõja ajalugu II, lk 382-383.

¹⁰⁴ Mattisen. Tartu rahu, lk 383.

¹⁰⁵ Eesti Vabadussõja ajalugu II, lk 412; Mattisen. Tartu rahu, lk 380j.

¹⁰⁶ Rahukonverentsilt. – Postimees 5.01.1920, lk 1.

¹⁰⁷ Laaman. Eesti Vabadussõja poliitiline ajalugu, lk 114.

senistest kokkulepetest taganeda või kõrvale põigelda. Puhkeda ähvardav tüli õnnestus siiski veel samal päeval summutada.¹⁰⁸

Hulk vaidlusaluseid küsimusi kerkis esile seoses endise Vene impeeriumi varade jagamisega. Tõsi, venelased tunnustasid Eestit ühena impeeriumi järglasriikidest ning nõustusid, et 1917. aasta 15. novembri seisuga (sel päeval kuulutas Eesti Maanõukogu end ainsaks kõrgema võimu kandjaks Eestis) Eesti pinnal paiknenud Vene riigi varad kuuluvad Eesti Vabariigile. Samuti oldi valmis kinnitama, et Eesti vabastatakse Vene impeeriumi võlgade tasumisest. Samas püüti põigelda kõrvale Ilmasõja ajal Eestist evakueeritud varade tagastamise kohustusest ja kärpida Eestile eraldatavat osa Venemaa kullafondist. Pärast pikki väitlusi soostuti tagastama Tartu Ülikooli raamatud, arhiivid ning teadusliku ja ajaloolise tähtsusega esemed, samuti koos Vene rahaasutustega Eestist välja viidud väärtpaberid ja laenukirjad. Kullafondist pakkusid venelased Eestile esialgu 1% ehk 5 miljonit kuldrubla. Eestlased seevastu nõudsid 20 miljonit, väites, et Eesti osa impeeriumi kaubakäibest moodustas 4%. Sellele 20 miljonile lisandunuks veel 200 miljonit kuldrubla Venemaale viidud ja tagastamisele mittekuuluvate varade eest. Vene pool püüdis omakorda väita, et Eestile jäänud merekindlused, sadamad ja laevatehased maksavad kokku 600 miljonit, mistõttu polevat eestlastel alust täiendavaid nõudeid esitada. Lõpuks otsustas 13. jaanuaril Lenini osavõtul peetud VK(b)P KK poliitbüroo istung maksta poliitilistel kaalutlustel Eestile 15 miljonit kuldrubla.¹⁰⁹ See summa vastas enam-vähem Vabariigi Valitsuse 10. jaanuari otsusele, milles öeldi: „soovitav osa Vene kullafondist oleks 20 miljoni rubla, kuid igatahes mitte vähem kui 15 miljoni“.¹¹⁰ Seega nõustus Eesti pool pakutud summaga ja loobus edasistest vaidlusest. Seda enam, et juhtivate lääneriikide suhtumine nõukogude valitsusse muutus pöördeliselt.

Vene kodusõjas olid valged punastele alla jäämas, enamik piiririike püüdis venelaste omavahelistest heitlustest kaugeneda ning ammugi ei tahtnud Antandi riigid oma relvajõududega Venemaa segadustesse sekkuda. Seetõttu hakati läänes leppima mõttega, et Nõukogude Venemaa jääb vähemalt mõneks ajaks püsima ning sellest tulenevalt kasvas arusaam vajadusest seada sisse kaubandussuhted Venemaaga. 16. jaanuaril otsustas Antandi Ülemnõukogu lõpetada majandusblokaadi Venemaa suhtes. Kuigi liitlased kinnitasid, et pole oma Vene poliitikat lõplikult muutnud, tõi see otsus kaasa rahvusvahelise olukorra

¹⁰⁸ Rahukonverentsilt. Vahejuhtum rahukonverentsi üleüldisel koosolekul. – Päevaleht 8.01.1920, lk 1; Rahuläbirääkimised Tartus: Üleüldine koosolek 7. jaanuar – Kaja 8.01.1920, lk 1.

¹⁰⁹ Eesti Vabadussõja ajalugu II, lk 412-416; Mattisen. Tartu rahu, lk 386j.

¹¹⁰ Vabariigi Valitsuse konfidentsiaalne otsus. – Jaan Tõnisson Eesti välispoliitikas 1917-1920, lk 223.

teisenemise ega jätnud puudutamata ka Tartu rahukonverentsi.¹¹¹ Pärast blokaadi lõpetamist ei olnud läbirääkimistel enam võimalik uusi teemasid avada ning jäi üle seni kokku lepitud punktid lepinguks vormistada. 20. jaanuariks oli rahuleping üldjoontes valmis. 22. jaanuaril kiitis selle heaks Lenini valitsus ning 25. jaanuaril andis ka Eesti valitsus oma esindajatele volituse lepingu allkirjastamiseks.¹¹²

Kui jaanuarikuu teisel dekaadil ilmus ajalehtedes rahuläbirääkimiste kohta vaid lühiteateid, siis alates 20. jaanuarist hakkasid vilksatama vihjed, mis lubasid loota läbirääkimiste peatsele lõppemisele ja rahulepingu allkirjastamisele. Nii teatas Päevaleht: 19. jaanuaril aset leidnud majandus- ja sõjakomisjonide istungitel jõuti suuremas osas küsimustes kokkuleppele¹¹³; 20. jaanuari üldkoosolekul vaadati rahulepingu projekt läbi ja valiti redaktsioonikomisjon¹¹⁴; 21. jaanuaril istus koos redaktsioonikomisjon ja „hulk rahulepingu punktisid on täiesti valmis“¹¹⁵; 22. jaanuaril jätkas redaktsioonikomisjon tööd ja Eesti esindajad olid „terve päev ametis“ lepingupunktide tõlkimisega eesti keelde.¹¹⁶ Väheütlevaid lühiteateid redaktsioonikomisjoni tegevusest ja rahulepingu teksti tõlkimisest tõi Päevaleht lugejateni ka järgnenud päevadel.¹¹⁷

Kõnelused polnud siiski veel lõppenud ning kui 27. jaanuari Kajas ilmus paljulubav teade – rahulepingu allkirjastamist on oodata lähipäevil¹¹⁸ –, siis 29. jaanuari Päevaleht polnud sama optimistlik, vaid hoopiski süüdistas enamlasti venitamises. Siiski kinnitati samas lehenumbris, et „Rahulepingu tekst on tõlgitud, trükkimine kestab edasi.“¹¹⁹ Samuti kinnitas Joffe 29. jaanuaril eestlastele, et on saanud Moskvast jaatava vastuse kahe seni veel kahtluse all olnud lepingupunkti kohta. Seega jäi kinnitamata vaid üks punkt ning sellegi kohta arvas Joffe võivat Moskvast peatselt vastust oodata.¹²⁰ 31. jaanuaril teatas Päevaleht, et kõigis punktides on jõutud kokkuleppele ja Vene delegatsioon valmistub ärasõiduks.¹²¹

¹¹¹ Eesti Vabadussõja ajalugu II, lk 418.

¹¹² Eesti Vabadussõja ajalugu II, lk 423.

¹¹³ Rahuküsimus. – Päevaleht 20.01.1920, lk 1.

¹¹⁴ Rahukonverentsilt. – Päevaleht 21.01.1920, lk 1. 20. jaanuaril tegevust alustanud redaktsioonikomisjoni kuulusid Joffe, Gukovski, Poska ja Piip; lepingu eesti- ja venekeelset teksti toimetab keeleteadlane Johann(es) Voldemar Veski (Mattisen. Tartu rahu, lk 381).

¹¹⁵ Rahukonverentsilt. – Päevaleht 22.01.1920, lk 1.

¹¹⁶ Rahukonverentsilt. – Päevaleht 23.01.1920, lk 1.

¹¹⁷ Rahukonverentsilt. – Päevaleht 24.01.1920, lk 1; Rahukonverentsilt. – Päevaleht 26.01.1920, lk 1; Rahukonverentsilt. – Päevaleht 27.01.1920, lk 1; Rahukonverentsilt. – Päevaleht 28.01.1920, lk 1.

¹¹⁸ Rahuläbirääkimised Tartus. Rahulepingu allkirjastamist lähipäevil oodata – Kaja 27.01.1920, lk 1.

¹¹⁹ Rahukonverentsilt. – Päevaleht 29.01.1920, lk 1.

¹²⁰ Rahukonverentsilt. – Päevaleht 30.01.1920, lk 1.

¹²¹ Rahukonverentsilt. – Päevaleht 31.01.1920, lk 1.

Ärasõiduni kulus küll veel veidi aega, ent 31. jaanuari keskpäevaks sai rahuleping tõepoolest lõplikult valmis ja selle tekst saadeti koheselt Moskvasse, kust saabus 1. veebruaril nõusolek kokkuleppe sõlmimiseks. Rahukonverentsi lõppistung algas 1. veebruari viimasel tunnil ja lepingu allakirjutamine sai teoks 2. veebruari esimesel tunnil. Vene poolelt kirjutasid alla Joffe ja Gukovski, Eesti poolelt Poska, Piip, Püüman, Seljamaa ja Soots.¹²²

2. veebruari Päevalehe esikülj oli pühendatud lepingu allakirjutamisele ja rahulepingu teksti tutvustamisele.¹²³ Lepingutekst avaldati kõikides vaadeldavates ajalehtedes ja läbi mitme numbriga (Postimehes kuni 5. veebruarini).¹²⁴ Põhjalikum ülevaade allkirjastamisest sisaldus 4. veebruari Sotsiaaldemokraadis.¹²⁵

Rahulepingu allakirjutamisele ei järgnenud juubeldusi. Inimesed arutasid toimunut tänavatel ja kauplustes ning ka järgmiste päevade ajalehti osteti rohkem kui tavaliselt. Rahva tagasihoidlikku suhtumist rahu saavutamisse selgitas Päevaleht: „Eesti rahvas ei ole ilmaski venelastega sõda soovinud, vaid see sunniti talle kaela. Kui ta nüüd selle omale heade tagajärgedega lõpule viis, siis annab ta üleüldine hing seda mõista, et see just nii pidi olema, et teistsuguseid tagajärgi ta ilmaski ei ole omale ette kujutanudki. Mis seal siis kelkida, hõisata, rõõmustada. [---] Sõda venelastega oli vahejuhtumine ettekuulutatud töös, mis seda korra takistas. Rahuleping on vahejuhtumise lõplik vormel ja rahvas läheb oma tegevuses järjekorras edasi.”¹²⁶

Ühtlasi ilmnes ajakirjanduses ettevaatlik hoiak Nõukogude Venemaa suhtes. Moskva rahusoovis oli kaheldud juba varem ning Eestiski teatavaks saanud Lenini hinnang rahu – Eesti tööliste kukutavad peagi kodanliku valitsuse ja rajavad Nõukogude riigi – vaid süvendas neid kõhklusid. Ka rahu sõlmimise puhul avaldatud Eesti kommunistliku partei manifestis sisaldasid riigivaenulikud üleskutsed: „Maha Eesti härrasriik! Elagu Eesti nõukogude vabariigi vennasliit Nõukogude Venemaaga!”¹²⁷ Nii pole siis ime, kui ajakirjanduski avaldas kõhklusid rahulepingu püsivuses. Kõige kahtlevam oli Kaja, mille toimetaja Artur Tupits kirjutas: „Rõõmustada oleks põhjust, kui meie ausa vastasega lepingusse astuksime, kes oma lubadust peab ja keda tarbekorral teised riigid lepingut pidama

¹²² Eesti Vabadussõja ajalugu II, lk 423; Mattisen. Tartu rahu, lk 405-406.

¹²³ Rahulepingu määrused. – Päevaleht 2.02.1920, lk 1.

¹²⁴ Rahuleping. – Päevaleht 4.02.1920, lk 1; Rahuleping Eesti ja Venemaa vahel. – Sotsiaaldemokraat 4.02.1920, lk 1.

¹²⁵ Rahulepingu allakirjutamine. – Sotsiaaldemokraat 4.02.1920, lk 1.

¹²⁶ Rahulepingu allakirjutamine. – Päevaleht 3.02.1920, lk 1.

¹²⁷ Pajur. Tartu rahuleping: kaasaegsete hinnangud, lk 12-13.

sunnivad. Kuid midagi sarnast ei ole olemas: [---] enamluse ainuke püüd – üle maailma laiali laguneda, – on kõigile tuttav. Väljavaated tulevikku on täitsa tumedad ja ei ole sellepärast ühtegi kindlustust, et meie püsiva, rahva ja maa tulevikule kasuliku rahu oleksime sõlminud ja et seda lepingut mitte Bresti rahulepingu kurbkuulus saatus tabada ei või.”¹²⁸ Sotsiaaldemokraat oli märksa optimistlikum: „Muidugi ei puudu enamluse iseloomus kõige puhtamal kujul esitatud agressiivsus, kuid pärast paljuid luhtaminekuid ning pärast rohkearvulist lootuste mahamatmist ei peaks see enam kardetav olema. [---] Enamlastele on rahu tarvis, sest ilma rahuta ei ole neil tulevikku.”¹²⁹

Rahu sõlmimise järel avaldas Päevaleht Moskvast saadetud kriitilise raadiogrammi, milles leiti, et kui Eesti oleks julgenud enne Venemaa blokaadi lõppemist (16. jaanuar 1920¹³⁰) rahulepingu sõlmida, siis oleks see Euroopa poliitikas ja ajaloo olnud veelgi olulisem sündmus kui praegu.¹³¹ Sellele kriitikale vaatamata oli Eesti valitsus maailma ajaloo esimene, kes tunnustas faktiliselt Nõukogude Venemaa valitsust, sõlmides temaga rahulepingu. Ja vastupidi, kommunistid tunnustasid esimesena ametlikult Eesti Vabariiki *de jure*. Eesti Vabariik sõlmis rahulepingu iseseisvalt, hoolimata Antandi riikide survest sõda jätkata ja teiste piiririikide kõhklevast hoiakust. 1920. aastal alustasid rahukõnelusi Moskvaga ka Läti, Leedu, Soome ja Poola, kuid juba täiesti erinevates oludes.¹³²

Moskvas ratifitseeriti leping kiirkorras juba 4. veebruaril ning Eesti Asutav Kogu kiitis selle kolmandal lugemisel lõplikult heaks 13. veebruaril. Samast päevast hakkas rahuleping kehtima.¹³³ Tartu rahulepingu jõustumisega lõppes 1917. aasta Veebruarirevolutsiooniga Eestis alanud segaduste aeg.¹³⁴

Ants Piip sedastas, et jaanuaris 1920 jäid ajakirjanduse teated rahukonverentsi kohta „äärniselt väheseks“ ja paljud välisajakirjanikud sõitsid Tartust ära¹³⁵. Vaadeldud ajalehtede põhjal võib seda väidet kinnitada. Tõepoolest, jaanuaris ilmusid ajalehtedes läbirääkimiste kohta üksnes lühiteated (nt 6. jaanuari Kaja ja 12. jaanuari Päevaleht piirdusid kahe lausega) ning neidki avaldati vaid paaril korral nädalas. Kõige sagedamini avaldas teateid

¹²⁸ Rahulepingu allakirjutamise puhul Eesti ja Vene enamlaste vahel. – Kaja 3.02.1920, lk 2.

¹²⁹ Olgu tervitatud rahu! – Sotsiaaldemokraat 3.02.1920, lk 1.

¹³⁰ Piip. Tartu rahu. – Eesti eest 2. osa, lk 357.

¹³¹ Rahu Eestiga. – Päevaleht 4.02.1920, lk 1.

¹³² Eesti Vabadussõja ajalugu II, lk 439.

¹³³ Eesti Vabadussõja ajalugu II, lk 423; Rahulepingu ratifitseerimine. – Päevaleht 6.02.1920, lk 1; Eesti–Vene rahulepingu seadus Asutavas Kogus vastu võetud. – Postimees 14.02.1920, lk 1.

¹³⁴ Laar, Vahtre, Valk. Kodu lugu II, nr 42-43, lk 7.

¹³⁵ Piip. Tartu rahu. – Eesti eest 2. osa, lk 355.

Sotsiaaldemokraat, ent ka tema uudisnupud ilmusid pahatihti hilinemisega ja jäid järjest lühemaks (nt ajavahemikus 13.–20. jaanuaril ilmunud teated koosnesid kolmest lausest). Postimehes puudusid 11.–30. jaanuaril rahukonverentsi uudised täiesti ning Postimees ise tunnistas, et huvitavam osa läbirääkimistest toimus detsembris ja jaanuarikuised läbirääkimised „pole enam nii põnevad“¹³⁶. Väärrib ehk veel mainimist, et Kaja ja Päevaleht hakkasid eristama teateid rahukonverentsi üldistungi ja üksikute komisjonide tegevuse kohta.

Läbirääkimiste lõpetamise ootuses hakkas ajakirjanduse huvi Tartu rahukonverentsi vastu taas kasvama. Sotsiaaldemokraadis avaldus see huvitõus alates 24. jaanuarist ning ka Kajas tõusis konverents 22. ja 25. jaanuaril taas esiküljeuudiseks. Samas – kui Päevalehes ilmusid lootustandvad teated rahulepinguni jõudmisest alates 20. jaanuarist, siis Kaja üllitas samalaadse lühiteate alles 27. jaanuaril. Jaanuari lõpupäevil muutusid Tartust lähtunud uudised taas päevakajalisemateks ja senisest põhjalikumateks.

¹³⁶ Rahukonverentsilt. – Postimees 5.01.1920, lk 1.

Kokkuvõte

Käesolevas uurimistöös vaadeldi Tartu rahuläbirääkimiste kajastumist kaasaegses Eesti ajakirjanduses nelja suure päevalehe – Eesti Maarahva Liidu häälekandja Kaja, Eesti Sotsiaaldemokraatliku Tööliste Partei ajalehe Sotsiaaldemokraat, Eesti Rahvaerakonna vaateid väljendanud Postimehe ning poliitiliselt erapooletu Päevalehe – näitel.

Kõik vaadeldavad ajalehed avaldasid nii ametlikke teateid Esturilt, kui ka omapoolseid juhtkirju ja kommentaare ning rahukonverentsile läkitatud erikirjasaatjate kirjutisi, aga vahel ka rahukõnelustega seotud kuulujutte. Ajalehtede toimetuse poolt koostatud teadetes esines ebatäpsusi. Sageli tutvustati ajalehe ilmumise päeval toimuva (seega alles eesseisva) koosoleku pävakorda ja anti seejärel ülevaade eelmisel päeval toimunud. Teated eesseisva istungi kohta võisid kergesti osutada ekslikeks, kuna korduvalt jäid kavandatud koosolekud pidamata või lükkusid edasi. Üldjuhul võis juba toimunud istungist lugeda järgmise päeva ajalehtedest, ent mõnel juhul tehti kokkuvõte ka mitu päeva hiljem, ning mõnel puhul avaldati korraga teated mitme päeva kohta.

Töö kirjutamisel selgus, et neljas ajalehes kahe kuu vältel avaldatud küllaltki pinnapealsete teadete põhjal ei olnud võimalik kujundada läbirääkimistest tervikpilti. Näiteks tõusis rahuküsimus pävakorrale juba enne 1919. aasta detsembrit ning nende arengute mõistmiseks tulnuks uurida ka varasemaid ajalehti. Ajalehtedest sai küll teada, mis rahukonverentsi ühel või teisel istungil toimus, aga põhjuseid ja seoseid sündmuste vahel ei selgitatud. Ajakirjandusest jäänud lüngad täideti käesolevas töös hilisemast erialakirjandusest saadud teabega.

Läbirääkimiste eel arutleti ajalehtedes selle üle millised riigid saavad rahukonverentsil osalema, kes hakkavad osalevaid riike esindama, kui pikalt saavad rahukõnelused kestma ja kas need annavad üldse tulemusi. Kui Sotsiaaldemokraat teatas juba 2. detsembril, et lähimad naaberriigid Soome ja Läti jäävad läbirääkimistest eemale, siis Postimees lootis veel 5. detsembrilgi kõigi Balti riikide osalemist. Kõige lootusrikkamad rahu sõlmimise võimaluste suhtes oldi Päevalehes, kõige kahtlevamad Postimehes ja Kajas.

Läbirääkimiste alguses tõusis põhiprobleemina esile küsimus, millist rahu tahetakse saavutada – kas ajutist vaherahu või alalist rahulepingut. Sotsiaaldemokraat oli kindlalt rahulepingu

poolt. Teiste ajalehtede seisukohad nendes küsimustes nii selgelt ei avaldunud. Kaja aga kritiseeris vahetult läbirääkimiste eel Eesti valitsust, kes ei teavitavat avalikkust piisava selgusega rahukõneluste lõppeesmärgist. Ennekõike nõudis Kaja, et valitsus ütleks selgelt, kas tema sihiks on sõlmida vaherahu või rahuleping.

Kõik vaadeldavad ajalehed kajastasid põhjalikult rahukonverentsi esimestel istungitel toimunud. Detsembrikuu jooksul kirjutati ennekõike läbirääkimistel vallandunud vaidlustest, mis puudutasid Eesti iseseisvuse tunnustamist, Eesti-Vene riigipiiride kindlaks määramist ning sõjalisi julgeolekutagatise. 10. ja 11. detsembril teavitasid Päevaleht, Sotsiaaldemokraat ja Kaja lugejaid Tartus vallandunud tulistest vaidlustest tulevase riigipiiri üle. Piirivaidlustest räägiti ajalehtedes üldsõnaliselt, tutvustamata lähemalt ühtegi piirikava ja selgitamata lugejatele täpsemalt, milliste maa-alade kuuluvuse üle väideldi.

Detsembrikuu jooksul kujunes ajalehtedes välja erirubriik, mis kandis vastavat pealkirja (nt „Rahuläbirääkimised“ või „Rahukonverentsilt“). Ametlikud teated istungite kohta ilmusid reeglina järgmise päeva ajalehes, vahel ka hiljem. Teated olid tihti omavahel sarnased, sisaldades alustuseks istungi kuupäeva, kellaega ja osalenute nimesid, millele järgnes vastava istungi tulemuste lühikajastus.

Rahukonverentsile pöörati enim tähelepanu Päevalehes, mis käsitles läbirääkimisi peaaegu igapäevaselt. Päevaleht avaldas ülevaateid konverentsi algusest peale regulaarselt esileheküljel, esimeste uudiste seas. Enamasti järgnes ametlikule teatele anonüümseks jäänud kommentaar, kuid vahel ka erikirjasatjalt Voldemar Kochilt (Kures) Tartust telefoniga („traadi teel“) saadud lisateave. Sotsiaaldemokraat ja Kaja edastasid Esturi ametlikke teateid ebajärjekindlamalt ja sageli hilinemisega. Sotsiaaldemokraadis ei paigutatud neid esialgu (detsembri alguses) isegi mitte avalehele, mis näitas tema vähest tähtsust toimetuse jaoks. Postimehe eripärana ilmusid teated palju pikemate vahedega, kui teistes ajalehtedes.

Detsembri- ja jaanuarikuised teated erinesid nii sisult kui ka mahult. Kui detsembris edastasid ajalehed pikemaid teateid läbirääkimistel toimunud piirivaidlustest, siis jaanuaris käsitletud majandusküsimustele pöörati pealiskaudsemat tähelepanu. Jaanuaris leidis ainult üksikuid põgusaid vihjeid vaidlustele rahaliste kompensatsioonide, metsaraiete ja transiitkaubanduse üle. Tundub, et Venemaa kullafondi jagamise aruteludest ei edastatud ajakirjandusele midagi olulist. 5. jaanuari Postimees tunnistas, et huvitavam osa läbirääkimistest toimus detsembris ja jaanuari läbirääkimised „pole enam nii põnevad“.

Jaanuari teisel dekaadil ilmusid ajalehtedes läbirääkimiste kohta ainult lühiteated (kõige rohkem Sotsiaaldemokraadis) või puudusid sõnumid üldse (Postimees 11.–30. jaanuar). Vaidluste üksikasjade asemel hakkas päevakorraale tõusma rahulepingu teksti valmimine, redigeerimine ja võimalik allkirjastamine. Lootustandvad teated rahulepingu allkirjastamisest hakkasid alates 20. jaanuarist ilmuma Päevalehes.

Rahukõnelustele pühendatud pikematest artiklitest olid märkimisväärsamad 16. ja 17. detsembril Sotsiaaldemokraadis avaldatud Villem Ernitsa ja August Rei kirjutised, mis mõlemad ilmusid vahetult enne läbirääkimiste ajutist katkemist (18.–21. detsembril). Samuti mõned arvamused Postimehes. Nii ilmus 30. detsembri Postimehes Anton Jürgensteini kirjutis peatselt saabuva vaerahu teemal. Jürgenstein lootis sõjategevuse peatsele lõppemisele, kuid kutsus rahvast valvsusele, et olla valmis vaenlase võimalikeks üllatusteks. 6. jaanuaril 1920 analüüsis aga Richard Roht Postimehes Venemaa olukorda ja jõudis järeldusele, et kui kommunistid soovivad Venemaal püsima jääda, siis on neil rahulepingut väga vaja.

Kõigi vaadeldud ajalehtede ühisjooneks oli kommunismi vastane hoiak. Villem Ernits ja August Rei kritiseerisid enamlaste valitsust, kes tunnustas rahvaste enesemääramisõigust üksnes sõnades, mitte aga tegudes. Rei arvates lähtusid kommunistid imperialistlikust püüdlusest maid juurde ahnitseda. 6. jaanuari Postimehes meenutas Richard Roht enamlaste maailmarevolutsiooni plaane, kuid lootis siiski, et nad on nendest kavatsustest nüüdseks loobunud ning on rahulepingust tõepoolest huvitatud. 30. detsembri Kajas hoiatati kommunismi eest ja 3. veebruari Päevalehes süüdistati kommuniste Eesti-Vene sõja alustamises.

Üldistatult võib väita, et käesolevas uurimustöös vaadeldud ajalehed kajastasid Tartu rahukonverentsil toimunut küllaltki järjepidevalt, ent tegid seda pigem lühikeste ametlike teadaannete edastamise teel, süüvimata vaidlusaluste probleemide olemusse ja avamata nende tagamaid. Pikemaid hinnangulisi kirjutisi rahuläbirääkimiste kohta ilmus üpris harva.

Portrayal of peace negotiations in Tartu in contemporary Estonian media (December 1919 to February 1920)

Summary

From 5 December 1919 to 1 February 1920 representatives of the Estonian and Russian governments gathered in Tartu for peace negotiations. The two parties signed a treaty on 2 February 1920 ending the Estonian War of Independence, which had gone on for a year and a half, and defining the eastern border of Estonia. This Bachelor's thesis focuses on the portrayal of peace negotiations in Tartu in contemporary Estonian media from 1 December 1919 to 7 February 1920. It examines four major newspapers: *Kaja* published by the right-wing Estonian Rural People's Union, the centrist Estonian People's Party newspaper *Postimees*, the official newspaper of the Estonian Social Democratic Workers' Party *Sotsiaaldemokraat* and the independent *Päevaleht*.

While working on the thesis it became apparent that it is not possible to get the full picture of the negotiations from the fairly vague reports published in the span of those two months. The newspapers did cover what had taken place at the negotiations, but the causes and relations of events were not further dissected, which meant that it was necessary to look into later academic papers and the memoirs of those involved with the negotiations for further information.

During early negotiations it was discussed whether Estonia should negotiate for a temporary ceasefire or a peace treaty. In December the newspapers focused on the debates at the negotiations concerning the recognition of Estonian independence, the border between Estonia and Russia and military security guarantees. In January the main topic of debates became economic issues along with some legal issues. At the beginning of the negotiations the newspapers reported on them much more thoroughly than at the end of the negotiations with the overviews of the debates concerning economic issues provided by the media gradually becoming less and less detailed in comparison to reports on the debates over the border and military guarantees.

Out of all the newspapers observed, *Päevaleht* gave the most detailed overviews of the negotiations, followed by *Sotsiaaldemokraat*. In contrast *Kaja* had long delays in delivering their coverage on the negotiations and *Postimees* seldom reported on them, although their reports were thorough. All newspapers shared their wish for a peace treaty and were all critical of the Soviets. After the signing of the peace treaty on 2 February 1920, the media expressed prudent joy and satisfaction with this accomplishment.

Kasutatud allikad ja kirjandus

Allikad:

Kaja, 1919–1920

Postimees, 1919–1920

Päevaleht, 1919–1920

Sotsialdemokraat, 1919–1920

Publitseeritud allikad:

Eesti Vabariigi sisepoliitika 1918–1920: Dokumentide kogumik. Koostanud Jüri Ant jt.
Tallinn: Rahvusarhiiv 1999

Jaan Tõnisson Eesti välispoliitikas 1917-1920: Dokumente ja materjale. Koostanud Heino Arumäe ja Tiit Arumäe. Tallinn: Jaan Tõnissoni instituudi kirjastus 1993.

Rahuleping Eesti ja Venemaa vahel, 02.02.1920. – Riigi Teataja 1920, 24/25, 94.

Kirjandus:

Arumäe, Heino. Jaan Poska. – *Ausalt ja avameelselt: Eesti suurmeestest.* Johann Laidonerist, Jaan Poskast, Konstantin Pätsist, Jaan Tõnissonist. Koostanud Hannes Walter. Tallinn: Perioodika 1990.

Eesti ajalugu ärkamisajast kuni tänapäevani. Koostanud Silvia Õispuu. Tallinn: Koolibri 1992.

Eesti Vabadussõja ajalugu II: Kaitsesõda piiride taga ja lõpuvõitlused. Koostanud ja toimetanud Lauri Vahtre. Tallinn: Varrak 2020.

Eesti Vabadussõda 1918–1920. II. Tallinn: Mats 1997³ (1939).

Laaman, Eduard. *Eesti iseseisvuse süünd.* 7. ja 8. osa. Tallinn: Faatum 1997³ (1936).

Laaman, Eduard. *Eesti Vabadussõja poliitiline ajalugu.* Tallinn: Monokkel 1991³ (1925).

Laar, Mart. **Vahtre**, Lauri. **Valk**, Heiki. *Kodu lugu II.* – Loomingu Raamatukogu 1989, nr 42-43.

Mattisen, Edgar. *Tartu rahu.* Tallinn: Eesti Raamat 1988.

Pajur, Ago. *Tartu rahuleping: kaasaegsete hinnangud*. – Tartu Linnamuuseumi aastaraamat 2010. Tartu, lk 11-21.

Piip, Ants. *Tartu rahu*. – Eesti eest 2. osa. Tallinn: Tammeraamat 2014, lk 277-357.

Raud, Märt. *Kaks suurt: Jaan Tõnisson, Konstantin Päts ja nende aeg*. Tallinn: Olion 1991².

Tomingas, William. *Mälestused. Vaikiv ajastu Eestis*. Tallinn: Olion 1992 (1970).

Virbsoo, Erik [Heino Susi]. *Lugusid möödunud aegadest*. – Loomingu Raamatukogu 1989, nr 3-6.

Vabariigi valitsuse deklaratsioon, 21.11.1919. – Eesti Vabariigi sisepoliitika 1918–1920: Dokumentide kogumik. Koostanud Jüri Ant jt. Tallinn: Rahvusarhiiv 1999, lk 216.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Liisa Nikkinen (sünnikuupäev: 07.05.1987):

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Tartu rahuläbirääkimiste kajastumine Eesti kaasaegses ajakirjanduses (detsember 1919 – veebruar 1920)“, mille juhendaja on dotsent Ago Pajur;

1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace´i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tallinn 20.05.2021